

GOOD RIDDANCE?

DE INVLOED VAN EEN EVENTUELE BREXIT OP DE POSITIE VAN NEDERLAND IN
HET EUROPEES BUITENLANDS BELEID

Naam: Joost Joris Marten van der Biezen

Studentnummer: 3809145

Masterscriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Docent: prof. dr. Jacco Pekelder

Tweede lezer: dr. David Onnekink

Inleverdatum: 01-03-2017

Aantal woorden: 15.271

ABSTRACT

In deze masterscriptie wordt aan de hand van drie cases onderzocht of en hoe Nederland en Groot-Brittannië hebben samengewerkt bij opzetten van Europees buitenlands beleid. Deze casestudies worden gebruikt om een schatting te maken van de invloed die een Brexit kan hebben op de positie van Nederland binnen het opzetten van dat Europees buitenlands beleid. Door drie verschillende thema's te onderzoeken wordt er een poging gedaan om een evenwichtig en genuanceerd beeld te schetsen van de mogelijke gevolgen van een Brexit. De cases die zijn onderzocht in deze scriptie zijn het vredesproces in het Midden-Oosten in de 21ste eeuw, het vrijhandelsverdrag tussen de EU en Zuid-Korea uit 2009 en de oorlog tussen Rusland en Georgië in 2008.

Uit het onderzoek is gebleken dat Nederland en Groot-Brittannië voor het vredesproces in het Midden-Oosten en het handelsverdrag met Zuid-Korea vergelijkbare standpunten hadden, maar over de Georgische crisis serieus van mening verschilden. Voorts blijkt dat Nederland en Groot-Brittannië anders denken over de rol die de EU speelt in het eigen buitenlands beleid. Uit de drie cases blijkt dat Nederland telkens probeert een coherent en consistent EU beleid te voeren. De gedachte daarachter is dat Nederland op nationaal niveau weinig invloed kan uitoefenen, maar door een sterke EU wel degelijk een stem heeft in de wereld. Daartegenover staat het Britse besluit uit 2016 om niet langer deel te zijn van het Europese ideaal van de steeds nauwere unie. Dit levert voor Nederland een tweestrijd op, omdat het enerzijds een belangrijke partner binnen de EU verliest en anderzijds omdat Nederland juist voorstander is van een gestroomlijnder Europees buitenlands beleid. In deze scriptie wordt geconcludeerd dat door het Britse uittreden uit de Europese Unie het voor Nederland op sommige thema's lastiger wordt om haar belangen te behartigen, maar het is ook een kans om het alternatieve Nederlandse belang, een meer gestroomlijnd Europees buitenlands beleid, na te jagen.

INHOUDSOPGAVE

Afkortingen.....	3
Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1: De ontwikkeling van het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid.....	10
Hoofdstuk 2: Het Israël-Palestina conflict.....	16
Hoofdstuk 3: Het handelsverdrag tussen de EU en Zuid-Korea.....	25
Hoofdstuk 4: De Georgiëcrisis van 2008.....	33
Conclusie.....	42
Literatuurlijst:.....	46
Primaire Bronnen:.....	48
Overige Bronnen:.....	52

AFKORTINGEN

CDA	Christen-Democratisch Appèl
Commissie	Europese Commissie
CU	ChristenUnie
EEAS	Europese Dienst voor Extern Optreden
EG	Europese Gemeenschap
EU	Europese Unie
EUMM Georgia	Europese Monitoringsmissie in Georgië
GBVB	Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid
MOVP	Midden-Oosten Vredesproces
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
PLO	Palestijnse Vrijheidsbeweging
PvdA	Partij van de Arbeid
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WTO	Wereld Handelsorganisatie

Op donderdag 23 juni 2016 liet het Britse electoraat door middel van een raadgevend referendum zijn stem gelden over het lidmaatschap van de Europese Unie. Daarbij stemde ongeveer 52% van de kiezers voor uittreding uit de EU. De keuze om niet langer deel te zijn van de EU heeft enorme gevolgen. Voor het eerst zal een EU-lidstaat uittreden uit het grootste politieke project sinds de Tweede Wereldoorlog. Door deze *Brexit* gaan verhoudingen binnen de EU in grote mate veranderen. Binnen de EU hebben grotere lidstaten, op bepaalde beleidsterreinen, een zwaarder wegende stem dan kleine lidstaten. De stemverdeling is gebaseerd op inwonersaantal. In dit systeem heeft Groot-Brittannië hetzelfde stemgewicht als Duitsland, Frankrijk en Italië. De verhoudingen binnen de EU en tussen de lidstaten veranderen omdat een van de invloedrijkste lidstaten zal uittreden. Dit heeft ook gevolgen voor het Europees buitenlands beleid. Bij het vormen van het buitenlands beleid worden er binnen de EU coalities gevormd die zo veel mogelijk proberen hun eigen standpunten tot EU-beleid te maken. De veranderende verhoudingen kunnen dus veel gevolgen hebben voor Nederland bij het maken van Europees buitenlands beleid. In deze scriptie wordt onderzocht welke invloed de Brexit kan hebben op de positie van Nederland binnen het Europees buitenlands beleid.

Er is een historische verbondenheid tussen Nederland en Groot-Brittannië. Zo was er bijvoorbeeld vanaf de oprichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1815 een permanente ambassadeur van Groot-Brittannië in Nederland. Dit was in die periode hoogst bijzonder. Zelfs in Pruisen, een van de vijf grote mogendheden en sinds 1815 een directe buurstaat, verbleef louter een gezant.¹ De Britten waren ook binnen het Congres van Wenen de drijvende kracht achter de stichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden waarin Nederland, België en Luxemburg een land werden en kon dienen als bolwerk tegen Frankrijk.² Sindsdien werd Groot-Brittannië Nederlands meest natuurlijke bondgenoot genoemd.

Deze historische verbondenheid werd in de twintigste eeuw voortgezet. Vanwege deze verbondenheid was Nederland in de jaren '60 van de 20ste eeuw een van de grootste voorstanders van Britse toetreding tot de Europees Economische Gemeenschap.³ De verbondenheid blijkt ook uit de handelsrelatie tussen beide landen en een gedeeld belang in het terugdringen van handelsprotectionisme. Logischerwijs zag Nederland Groot-Brittannië daarom

---

¹ N.C.F. van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa 1813-1831* (Groningen 1985) 4.

² M. Abbenhuis, *An Age of Neutrals. Great Power Politics, 1815-1914* (Cambridge 2014) 45.

³ Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 1. N.P. Ludlow, 'Too close a friend? The Netherlands and the First British Application to the EEC, 1961-1963', in: N. Ashton en D. Hellema, *Unspoken Allies. Anglo-Dutch Relations Since 1780* (Amsterdam 2001) 223-239, aldaar 225.

als natuurlijke partner binnen de EU. Echter, voordat Groot-Brittannië in 1973 toetrad tot de Europese Gemeenschappen was er bij de lidstaten geen consensus of dat wel wenselijk was. Nederland stond in 1960 zelfs alleen tegenover West-Duitsland, Frankrijk, België, Luxemburg en Italië in de wens om de Britten bij het project te betrekken.⁴ Frankrijk, onder leiding van de toenmalige president Charles de Gaulle, sprak in 1963 nog een veto uit tegen Brits lidmaatschap.⁵ De Nederlandse regering bleef erop aandringen om zo te voorkomen dat de Europese Gemeenschappen een door Frankrijk geleide politieke eenheid werd. De Nederlandse politiek zag Brits lidmaatschap anders gezegd als een manier om de Europese Gemeenschappen juist balans te geven tussen een continentaal en een Atlantisch Europa.⁶ Het Nederlandse plan lukte en in 1973 trad Groot-Brittannië toe tot de Europese Gemeenschappen. Het was daarom ook te verwachten dat zij in de Europese Unie veel zouden samenwerken.

Deze scriptie onderzoekt of deze twee landen inderdaad veel hebben samengewerkt binnen de EU en of, door het aangekondigde uittreden van Groot-Brittannië, de positie van Nederland in het Europees buitenlands beleid dan ook verzwakt. Natuurlijk houdt het onderzoek ook rekening met de mogelijkheid dat de Nederlandse positie door de Brexit misschien juist sterker zou kunnen worden. Dit onderzoek is niet alleen relevant omdat het Brits referendum zeer actueel is, maar het is bovendien ook interessant omdat er weinig onderzoek is gedaan naar de relatie tussen Nederland en Groot-Brittannië binnen de EU.⁷

De veronderstelling van dit onderzoek is dat uit de vroegere positionering van Nederland en Groot-Brittannië op enkele gebieden van het Europees buitenlands beleid kan worden afgeleid of en in welke mate Nederland hinder zal ondervinden van het Britse uittreden uit de EU. In deze scriptie wordt vanuit die gedachte aan de hand van drie *cases* onderzocht op welke manier en tot op welke hoogte Nederland en Groot-Brittannië hebben samengewerkt bij het vormen van het Europees buitenlands beleid. Er wordt onderzoek gedaan naar een ethische, een economische en een veiligheidskwestie. Het is van belang om drie cases op juist drie verschillende thema's te onderzoeken omdat dat kan voorkomen dat er een eenzijdig beeld wordt getoond. Het Europees buitenlands beleid heeft immers veel verschillende thema's en een divers beeld kan voorkomen dat er kortzichtige conclusies worden getrokken. Door het

---

⁴ M. Segers, *Reis naar het continent. Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam 2013) 145-6.

⁵ Segers, *Reis naar het continent*, 149-51.

⁶ E. de Bruin, *Elastisch Europa. De integratie van Europa en de Nederlandse politiek, 1947-1968* (Amsterdam 2014) 195-6. B. Tonra, *The Europeanisation of National Foreign Policy. Dutch, Danish and Irish Foreign Policy in the European Union* (Hampshire, UK 2001) 60-1.

⁷ O. Elgström, B. Bjurulf, J. Johansson en A. Sannerstedt, 'Coalitions in European Union Negotiations' *Scandinavian Political Studies, Vol 24 – No. 2* (2001) 111-128, aldaar 117. Segers, *Reis naar het continent*, 307-315.

onderzoeken van verschillende thema's kan er een schatting worden gemaakt of en hoe het opstellen van Europees buitenlands beleid kan gaan veranderen per thema.

Binnen de drie thema's wordt niet alleen onderzocht hoe de twee staten staan ten opzichte van de desbetreffende case, maar ook hoe zij staan ten opzichte van de EU zelf. Voorafgaand aan het Brits referendum werd door de Britse premier, David Cameron, een nieuwe afspraak met de EU onderhandeld. Hierin kozen de Britten ervoor om vanaf dat moment niet langer onderdeel te zijn van het Europese ideaal van een steeds nauwere unie.⁸ Dat ideaal werd in 1983 in de Verklaring van Stuttgart vastgelegd. Het moest leiden tot verdere politieke en economische integratie van de lidstaten in de EG/EU. Begin 2016 koos de Britse regering ervoor om niet langer onderdeel te zijn van de politieke integratie, maar voor een apart Groot-Brittannië binnen de EU. Dat terwijl de steeds nauwere unie voor sommige lidstaten juist een doel op zich is.

Voordat de drie cases worden onderzocht is het van belang om uiteen te zetten hoe het Europees buitenlands beleid werkt en zich heeft ontwikkeld. Op verschillende gebieden gelden andere regels. Daarom is kennis van dit ingewikkelde systeem noodzakelijk om de verschillende processen goed te kunnen plaatsen in de cases. Daarna worden de cases in verschillende hoofdstukken onderzocht.

Voor het onderzoeken van de ethische kwestie is gekozen voor het vredesproces in het Midden-Oosten in de 21ste eeuw. Hier probeert de EU, als onderdeel van de internationale gemeenschap, te bemiddelen tussen Israël en de Palestijnse Autoriteit. Aan het begin van de twintigste eeuw ontstond er een toestroom van Joden die vanuit Europa naar het gebied dat tegenwoordig Israël en Palestina is. Dit gebied werd in 1947 door de Verenigde Naties opgedeeld in een Joodse staat en Palestina. Dit werd door de omliggende Arabische landen niet geaccepteerd en zij verklaarden de oorlog aan de nieuw ontstane staat Israël. Israël won deze oorlog en bezette direct grote delen van de Palestijnse gebieden. Deze bezetting wordt door de internationale gemeenschap als illegaal beschouwd en het is de basis van een conflict dat vandaag de dag nog steeds gaande is.

Een tweestatenoplossing met een 'eerlijke' verdeling tussen Israël en Palestina is tot op heden niet bereikt. Ondertussen vestigen veel Israëliërs zich in de Palestijnse gebieden en zo is Israël langzamerhand steeds meer gebied aan het annexeren. De Palestijnen zien dit als een illegale bezetting en hebben meermaals terroristische aanslagen gepleegd op Israëliërs.

---

⁸ Ontwerpbesluit van de staatshoofden en regeringsleiders, in het kader van de Europese Raad bijeen, over een nieuwe regeling voor het Verenigd Koninkrijk binnen de Europese Unie (2 februari 2016) (referentienummer: EUCO 4/16) 10.

doelwitten. Dit maakt het een ontzettend lastig dossier waarin de EU probeert te bemiddelen om een langdurige oplossing te bewerkstelligen.

Vervolgens wordt als economische dossier het handelsverdrag uit 2009 tussen de Europese Unie en Zuid-Korea onderzocht. Voor deze case is gekozen omdat dit vanuit de EU het grootste volledig afgeronde handelsverdrag is dat door alle lidstaten ook daadwerkelijk is geratificeerd. Het handelsverdrag is in 2009 getekend, in 2011 in werking getreden en in 2015 door alle EU-lidstaten geratificeerd. Andere onderwerpen die zijn overwogen zijn de Doha-ronde van de WTO in 2008 en het handelsverdrag met Canada. Hier is niet voor gekozen omdat de Doha-ronde niet is geslaagd en het handelsverdrag met Canada ten tijde van de Brexit nog niet in werking was getreden. Een andere reden dat het handelsverdrag met Canada niet is gekozen, is vanwege een mogelijke Atlantische voorkeur die hierbij een rol kan spelen. Mijn aanname is dat Nederland en Groot-Brittannië meer geneigd zijn naar een samenwerking met Canada vanwege hun Atlantische ligging en historische verbondenheid. Dit heeft ertoe geleid dat het vrijhandelsverdrag met Zuid-Korea de te onderzoeken case is op het economisch gebied.

Tot slot wordt voor het onderwerp veiligheidsbeleid de Georgiëcrisis van 2008 behandeld. In dat jaar brak er oorlog uit tussen Rusland en Georgië over de autonome regio's Abchazië en Zuid-Ossetië. Na de Rozenrevolutie in 2003 werd er door de Georgische politiek een meer prowesterse houding aangenomen. Er werden zelfs plannen gemaakt voor een eventuele toetreding tot de NAVO. Deze toenadering tot het Westen zorgde voor oplopende spanningen tussen Rusland en Georgië. Toen de Georgische president, Micheil Saakasjvili, besloot om het regeringsleger in te zetten om zo autoriteit in de autonome provincies te herstellen, besloot Rusland in te grijpen. De spanningen waren dermate hoogopgelopen dat er oorlog uitbrak. Met gemak overrompelde de Russische troepen het Georgische leger. De EU beschouwde de oorlog als een conflict op haar grensgebied en heeft in de bemiddeling voor een staakt-het-vuren een belangrijke rol gespeeld. De Franse president, Nicolas Sarkozy, trad, als wisselend voorzitter van de Europese Raad, op als bemiddelaar tussen Rusland en Georgië en heeft een staakt-het-vuren tot stand gebracht. Vervolgens heeft de EU een monitoringsmissie opgezet om ervoor te zorgen dat het conflict niet opnieuw zou escaleren. Daarom is ervoor gekozen deze case te behandelen om zo verhoudingen in het Europees veiligheidsbeleid te onderzoeken.

Met deze casestudies wil ik aantonen of en hoe Nederland en Groot-Brittannië hebben samengewerkt ten opzichte van landen als Duitsland, Frankrijk en Italië bij het opzetten van het gemeenschappelijk Europees buitenlands beleid en op welke manier dit zou kunnen veranderen als de Britten uittreden uit de Europese Unie. Hiervoor wordt onderzoek gedaan naar officiële staatsuitlatingen en parlementaire rapporten. Verder wordt er gekeken naar het politieke klimaat in de desbetreffende landen. De cases worden gebruikt als praktijkvoorbeelden van

eventuele samenwerking tussen Nederland en Groot-Brittannië. Aan de hand van de bevindingen wordt geanalyseerd of en op welke thema's een Britse uittreding invloed kan hebben op Nederland. Op die manier worden deze historische cases gebruikt om een schatting te maken hoe een EU zonder Groot-Brittannië de positie van Nederland hierin zou verzwakken of versterken.

Voor de karakterisering van de beleidsvorming van beide landen grijpt dit onderzoek terug op de gebruikelijke categorisering binnen de internationale betrekkingen in meer realistisch of idealistisch georiënteerd beleid. Natuurlijk is besluitvorming en positiebepaling van staten niet uniform en consistent. Er zijn continu verschillende actoren betrokken in het proces waardoor het lastig is om het handelen van staten in een bepaald theoretisch kader te plaatsen.⁹ Daarom is enige nuance hierin altijd gewenst. Aan de hand van de casestudies zal daarom in de conclusie voorzichtig worden geduïd binnen welke stroming het handelen van Nederland en Groot-Brittannië kan worden gecategoriseerd.

Een vergelijking van hoe het Britse en Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken hun taak omschrijft geeft een indruk dat er anders wordt gekeken naar de rol van het eigen land in de wereld. Volgens de Britten zijn er drie aandachtspunten: het beschermen van de nationale veiligheid, het opbouwen van de Britse welvaart en het ondersteunen van Britse burgers wereldwijd.¹⁰ Het Nederlandse ministerie geeft daarentegen aandacht aan het bouwen van een veilige, stabiele en welvarende wereld, zich inzetten om armoede en onrecht te bestrijden en het behartigen van belangen van Nederlanders in het buitenland.¹¹ De Britse aandachtspunten voor het nationaal belang duiden op een meer realistische visie en de Nederlandse aandacht duidt op meer idealistische visie.

Dit onderzoek is opgebouwd als een historisch onderzoek en zal hierom alleen gebruiken maken van primair bronmateriaal uit de periode 1 mei 1999 tot en met 23 juni 2016. Voor deze periode is gekozen omdat in 1999 het Verdrag van Amsterdam in werking trad waarmee de functie van hoge vertegenwoordiger van de Unie voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid werd ingesteld en tot 23 juni 2016, de datum van het Britse referendum tot uittreding.

Deze scriptie gebruikt officiële berichten vanuit de lidstaten, de EU, parlementaire verslagen van EU-lidstaten en het Europees Parlement. Verder wordt er gekeken naar verslagen van de Europese Raad en Raad van Europa. Vanzelfsprekend worden ook de Europese

---

⁹ D. Hellema, 'Internationale betrekkingen in historisch perspectief' in: J. Pekelder, R. Raben en M. Segers (ed.), *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 18-19

¹⁰ Foreign & Commonwealth Office, 'About us' (geraadpleegd via: <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-office/about>).

¹¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken, 'Organisatie' (geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-buitenlandse-zaken/inhoud/organisatie>).

verdragen tussen 1992 en 2009 onderzocht. Binnen een aantal instituties van de EU geldt een vertrouwelijkheidsnorm waardoor er niet kan worden onderzocht hoe het besluitvormingsproces precies heeft plaatsgevonden. Daarom analyseert deze scriptie hoe de verschillende thema's in nationale parlementen en staatsuitlatingen worden behandeld om zo aan te tonen welke belangen voor de verschillende lidstaten centraal staan. Zo wordt er onderzocht of er overlappende belangen zijn en wordt er beargumenteerd of er samenwerking heeft plaatsgevonden en hoe dat tot uiting is gekomen in het uiteindelijke EU standpunt. Naast het primaire brononderzoek maakt deze scriptie gebruik van secundaire literatuur en relevante nieuwsberichten.

Eerst wordt uiteengezet hoe het Europees buitenlands beleid werkt. Dat wordt gedaan omdat dat bijdraagt aan het begrijpen van de daaropvolgende cases. De volgorde van de cases is bepaald op basis van startpunt. De diplomatieke case is daarin het langst lopende dossier, daarop volgt het handelsverdrag met Zuid-Korea waarover in 2002 voor het eerst werd gesproken en tot slot de veiligheidskwestie die plaatsvond in 2008. De casestudies zijn als volgt opgebouwd. Eerst wordt er een algemene introductie gegeven van de case. Daarna is er een uiteenzetting van de ontwikkelingen vanuit de EU. Vervolgens worden de posities van Nederland, Groot-Brittannië en overige interessante lidstaten behandeld. De bevindingen worden in een analyse behandeld en tot slot wordt in de conclusie de deelvraag beantwoord.

HOOFDSTUK 1: DE ONTWIKKELING VAN HET GEMEENSCHAPPELIJK BUITENLANDS EN VEILIGHEIDSBELEID

Voordat er naar deze drie thema's wordt gekeken is het van belang om uiteen te zetten hoe het Europees buitenlands beleid werkt. Het zwaartepunt van de Europese integratie lag eerst op het bevorderen van economische relaties en het bewaren van vrede tussen de Europese staten. Dit is recentelijk gekanteld richting het uitoefenen van invloed op het internationale speelveld.¹² Dit werd in 2010 zelfs benoemd door de Britse minister van Buitenlandse Zaken, William Hague. Volgens Hague moesten de EU-lidstaten hun collectieve macht gebruiken om als geheel invloed uit te oefenen in het internationale systeem.¹³ Hague stelde dus dat er een collectieve macht is vanuit de Europese Unie. Dit is echter niet zo vanzelfsprekend als het lijkt omdat de Europese Unie, als niet-soevereine actor, op veel dossiers eerst intern positie moet bepalen. Na het Verdrag van Lissabon is in dit systeem veel veranderd. Om onduidelijkheid te voorkomen wordt eerst de situatie van 1993 tot 1 december 2009 beschreven en daarna de situatie vanaf 1 december 2009 tot en met 23 juni 2016.

Verder is het verstandig om uiteen te zetten welke instellingen er een rol spelen in het bepalen van het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid. Een van deze instellingen is de Raad van de Europese Unie (ook bekend als de Raad van Ministers of de Raad). Dit is in feite een bijeenkomst van de ministers van de lidstaten op een bepaald thema. Voor het thema buitenlandse zaken heet deze raad sinds 2009 de Raad Buitenlandse Zaken. De Raad van Ministers kan net als het Europees Parlement wetgeving maken voor de Europese Unie. Naast de Raad van Ministers bestaat ook de Europese Raad. Dit is een apart instituut dat pas sinds het Verdrag van Lissabon officieel onderdeel is van de EU. In de Europese Raad nemen sinds 2009 alleen de staats- en regeringshoofden zitting.

Van Maastricht tot Lissabon (1993-2009)

Met het Verdrag van Maastricht werd in 1993 de Europese Unie met een drie-pijlerstructuur opgericht. Een van deze pijlers was het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid. Hierop volgde in 1999 het Verdrag van Amsterdam. Het Verdrag van Amsterdam kan worden gezien als een amendement op het Verdrag van Maastricht. Een van de aanpassingen was het instellen van de hoge vertegenwoordiger van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid. Deze hoge vertegenwoordiger functioneerde bij vergaderingen over het GBVB als voorzitter van de Raad van Ministers en diende als vertegenwoordiger van de Unie naar

---

¹² C.J. Bickerton, *European Union Foreign Policy. From Effectiveness to Functionality* (New York 2011) 2.

¹³ W. Hague, European Affairs debate in the House of Commons on June 3 2010. (geraadpleegd via: <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-opens-the-european-affairs-debate>).

vreemde mogelijkheden.¹⁴ Een belangrijk voordeel van een hoge vertegenwoordiger is dat het de standpunten van de verschillende stakeholders binnen het GBVB kon stroomlijnen.¹⁵ Het GBVB bleef echter op intergouvernementele basis, ondanks pogingen van de Benelux om het meer supranationaal te maken.¹⁶

Wanneer binnen de EU, bijvoorbeeld, de interne markt wordt besproken worden besluiten gemaakt op basis van supranationaliteit. Supranationaliteit betekent dat keuzes worden gemaakt op basis van meerderheidsstem. Daarmee kunnen staten dus tegen hun wil worden gebonden. Een nee-stem van een staat houdt hierin doorgang dus niet tegen. Verder heeft de Commissie over de interne markt het initiatiefrecht. Dat betekent dat zij als enige het recht hebben voorstellen te doen voor nieuwe wet- en regelgeving. Bij het GBVB werkt dit anders. Tot het Verdrag van Lissabon had zowel de voorzitter van de Raad van Ministers als de Europese Commissie hier het initiatiefrecht. Op dit gebied werd het initiatiefrecht van de Europese Commissie echter nauwelijks gebruikt.¹⁷ Met het verdrag van Lissabon werd dit initiatiefrecht voor de Europese Commissie doorgeschoven naar de hoge vertegenwoordiger en de lidstaten in de Raad Buitenlandse Zaken.

Vergelijkbaar met het initiatiefrecht is het recht om een bijeenkomst in te stellen. In de periode tussen Maastricht en Lissabon was dit recht voorbehouden tot de voorzitter van de Raad van Ministers die halfjaarlijks wisselde tussen de lidstaten. De lidstaten en de Europese Commissie hadden vanzelfsprekend de mogelijkheid om de voorzitter te vragen een extra bijeenkomst te organiseren. Net als bij het initiatiefrecht veranderde dit met het Verdrag van Lissabon. Vanaf 2009 kunnen extra vergaderingen voor het GBVB alleen worden belegd door de hoge vertegenwoordiger die sindsdien voorzitter is van de Raad Buitenlandse Zaken. Hierdoor worden bijeenkomsten van het GBVB dus bepaald door de EU in plaats van de lidstaten.¹⁸

Voor het maken van het GBVB zijn er sinds het Verdrag van Amsterdam drie instrumenten: gezamenlijke acties, gemeenschappelijke posities en gemeenschappelijke strategieën. Gezamenlijke acties zijn bijvoorbeeld het monitoren van verkiezingen en het aanstellen van bijzondere vertegenwoordigers. Gemeenschappelijke posities zijn bedoeld om het beleid van lidstaten uniformer te maken ten opzichte van derde landen of specifieke thema's. Gemeenschappelijke strategieën zijn bedoeld om voor langere perioden een uniforme strategie

---

¹⁴ B. White, *Understanding European Foreign Policy* (Hampshire, UK 2001) 161.

¹⁵ White, *Understanding European Foreign Policy*, 162.

¹⁶ F. Cameron, *An Introduction to European Foreign Policy* (Londen 2007) 29-30.

¹⁷ R.A. Wessel, 'Initiative and Voting in Common Foreign and Security Policy. The New Lisbon Rules in Historical Perspective', in: H.J. Blanke en S. Mangiameli (red.), *The European Union after Lisbon. Constitutional Basis, Economic Order and External Action* (Heidelberg/New York 2010) 495-515, aldaar 497.

¹⁸ Wessel, 'Initiative and Voting', 502.

vast te stellen voor bepaalde landen of regio's.¹⁹ De algemene principes en richtlijnen werden bepaald door de Europese Raad die ook gemeenschappelijke strategieën formuleert. Binnen de gestelde principes en richtlijnen bepaalde de Raad van Ministers het GBVB en voerde het de gemeenschappelijke strategieën uit. Daarnaast heeft de Raad van Ministers de bevoegdheid gezamenlijke acties uit te zetten en gemeenschappelijke posities te bepalen.²⁰

In principe moeten beslissingen van de Raad van Ministers op het gebied van GBVB worden genomen op basis van unanimititeit. Dit is bij het instellen of uitvoeren van een van deze drie instrumenten anders. In het Verdrag van Amsterdam werd vastgesteld dat elk van deze opties, met uitzondering van opties die een militair aspect bevatte, kon worden ingesteld op basis van een gekwalificeerde meerderheid. Hierbij stond het onthouden van stemming de doorgang van een voorstel niet in de weg. Wanneer een lidstaat besloot zich te onthouden van stemming hoefde het zich niet aan het besluit van de Raad van Ministers te houden mits zij het besluit niet tegenwerkte.²¹ Ook hierop was een uitzondering, wanneer een lidstaat verklaarde tegen te stemmen omdat een voorstel inging tegen hun nationaal belang werd er niet gestemd en verviel het voorstel. Er kon dan in de Raad van Ministers op basis van gekwalificeerde meerderheid worden gestemd om de zaak naar de Europese Raad te verwijzen. Bij een stemming met gekwalificeerde meerderheid weegt de stem van grotere landen als Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië zwaarder dan een stem van Nederland of België. Een gekwalificeerde meerderheid was vanaf het Verdrag van Amsterdam 62 stemmen voor van ten minste tien lidstaten.²²

Een nadeel van een intergouvernementele aanpak in het Europees buitenlands veiligheidsbeleid is dat de uitkomst vaak de kleinste gemeenschappelijke deler is. Een voordeel is dat lidstaten niet tegen hun wil kunnen worden gebonden aan beleid. De intergouvernementele aanpak kon tot problemen leiden bij een groeiende EU. Daarom was een herstructurering van het GBVB wenselijk.²³ Om deze, en andere, redenen begonnen in 2001 onderhandelingen voor een Europese grondwet. Het resultaat werd in 2005 in referenda in Frankrijk en Nederland verworpen. Een aangepaste versie werd door de regeringen van de lidstaten in 2007 alsnog getekend en dit Verdrag van Lissabon trad op 1 december 2009 in werking.

---

¹⁹ Cameron, *Introduction to European Foreign Policy*, 31.

²⁰ Verdrag van Amsterdam houdende wijzigingen van het Verdrag betreffende de Europese Unie, de verdragen tot oprichting van de Europese gemeenschappen en sommige bijbehorende akten, artikel J.3-4.

²¹ Verdrag van Amsterdam, J.13.

²² *Ibidem*, J.13.

²³ M.E. Smith, 'Toward a theory of EU foreign policy-making. Multi-level governance, domestic politics and national adaptation to Europe's common foreign and security policy', *Journal of European Public Policy* 11:4 (2004) 740-758, aldaar 756.

Van Lissabon tot Brexit

Door het Verdrag van Lissabon werd de titel van hoge vertegenwoordiger van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid veranderd naar de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlands en veiligheidsbeleid. Hoewel het takenpakket van deze nieuwe hoge vertegenwoordiger niet veel veranderde, toont dit wel dat er meer vanuit de EU wordt gekeken in plaats van vanuit het gemeenschappelijke belang van de individuele lidstaten. Sinds het Verdrag van Lissabon wordt deze hoge vertegenwoordiger ondersteund door de Europese dienst voor Extern Optreden. De hoge vertegenwoordiger kreeg een significant invloedrijkere positie met, onder andere, voorzitterschap en initiatiefrecht in de Raad Buitenlandse Zaken. Daarnaast kreeg het de mogelijkheid om extra vergaderingen te beleggen.

De Raad Buitenlandse Zaken heeft elke maand een vergadering en probeert hier een eenduidig, consistent en effectief Europees buitenlands beleid op te zetten.²⁴ Deze raad is opgericht omdat er werd besloten dat de ministers van Buitenlandse Zaken niet langer zitting namen in de Europese Raad. Het is de Raad Buitenlandse Zaken die daadwerkelijk wetgeving maakt binnen de, door de Europese Raad, gestelde principes, richtlijnen en strategieën.

Door het instellen van de hoge vertegenwoordiger en het ondersteunende EEAS kreeg de EU meer verantwoordelijkheid over diplomatieke vertegenwoordiging van de lidstaten in derde landen. Hiermee werd de status van de EU als internationale actor duidelijk versterkt. Waar het voor het Verdrag van Lissabon soms nog onduidelijk was of de EU de bevoegdheid had te handelen ten behoeve van haar lidstaten, was dit na 2009 onbetwist.²⁵

Sinds het Verdrag van Lissabon is ook de Europese Raad een officiële instelling geworden van de EU. De Europese Raad was voor Lissabon al in een hybride vorm deel van de EU.²⁶ Voor 2009 wisselde het voorzitterschap van de Europese Raad elk half jaar. Na het Verdrag van Lissabon werd er door de Europese Raad een vaste voorzitter aangewezen met een zittingsduur van tweeënehalf jaar.²⁷ In het reglement van orde van de Europese Raad is besloten dat vergaderingen van de Europese Raad niet openbaar zijn. Er dient echter wel over elke vergadering te worden gerapporteerd aan het Europees Parlement. Verder worden er ook notulen van de vergadering bijgehouden. Vanwege de afspraak van professionele geheimhouding, wordt in deze rapporten echter alleen de uitkomsten van de vergadering genotuleerd.²⁸

---

²⁴ Foreign Affairs Council configuration (geraadpleegd via: <http://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/configurations/fac/>).

²⁵ K. Koehler, 'European Foreign Policy After Lisbon. Strengthening the EU as an International Actor', *Caucasian Review of International Affairs* 4 (2010) 1, 57-72, aldaar 63.

²⁶ W. Wessels, *The European Council* (Londen 2016) 5.

²⁷ Wessels, *The European Council*, 112 en 117.

²⁸ European Council, 'European Council Decision of 1 December 2009 adopting its Rules of Procedure', *Official Journal of the European Union* (02.12.2009) (referentienummer: 2009/882/EU) 4-6.

De hoge vertegenwoordiger is sinds het Verdrag van Lissabon deel van de Europese Commissie en wordt door de Europese Raad op basis van een gekwalificeerde meerderheid gekozen. Vanuit de lidstaten wordt een persoon genomineerd als Eurocommissaris en bij de Europese Raad worden de genomineerden verdeeld over de functies. Vanaf 2009 vervult de hoge vertegenwoordiger dus een dubbelrol. Hij of zij is enerzijds de voorzitter van de Raad Buitenlandse Zaken en anderzijds lid van de Europese Commissie.

Sinds het Verdrag van Amsterdam zijn er vier hoge vertegenwoordigers geweest, Jürgen Trunpf (1999), Javier Solana (1999-2009), Lady Catherine Ashton (2009-2014) en Federica Mogherini (2014-heden). Sinds het Verdrag van Lissabon was de hoge vertegenwoordiger dus een Britse. De functie werd door Lady Ashton vervuld als mediator tussen de lidstaten. Hierdoor hadden de lidstaten veel mogelijkheden om zelf voorstellen te doen voor het GBVB. Voor lidstaten die een proactieve hoge vertegenwoordiger wensten die de functie verder zou uitbreiden en een ambitieus Europees buitenlands beleid zou neerzetten was dit een teleurstelling.²⁹

Het voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie wisselt elk half jaar. De voorzitter heeft de mogelijkheid de agenda te bepalen en kan zo een half jaar lang bepaalde aandachtspunten extra benadrukken. In de periode tussen 1999 en 2016 is Nederland twee keer voorzitter geweest en Groot-Brittannië een keer. De voorzitters in deze periodes waren de toenmalige kabinetsleiders Jan Peter Balkenende (2004), Tony Blair (2005) en Mark Rutte (2016). Onder het voorzitterschap van Balkenende werd er op het gebied van buitenlands beleid extra aandacht geschonken aan het beveiligen van de buitengrenzen, het aanhalen van de banden met India en China en het versterken van de militaire capaciteit van de EU.³⁰ Tijdens het voorzitterschap van Blair werd er op het gebied van buitenlands beleid extra aandacht geschonken aan de Doha-ronde van de WTO, het opzetten van een meerjarenplan voor Afrika, klimaatverandering en bijdragen aan vrede, stabiliteit en hervormingen in het Midden-Oosten.³¹ Tijdens het voorzitterschap van Rutte vond het Brexit-referendum plaats. Omdat dit na het Verdrag van Lissabon was, was hier de voorzitter van de Raad van de EU niet langer de voorzitter van de Raad Buitenlandse Zaken. Dat neemt niet weg dat Nederland in die laatste

---

²⁹ N. Helwig, 'The High Representative of the Union: The Quest for Leadership in EU Foreign Policy' in: D. Spence en J. Bátor (ed.), *The European External Action Service. European Diplomacy Post-Westphalia* (New York 2015) 87-104, aldaar 95.

³⁰ EU2004.nl, 'Nederland als voorzitter' (geraadpleegd via: <http://www.eu2004.nl/pt-services/nederland-als-voorzitter-van-de-eu/>).

³¹ The National Archives, Priorities for the UK Presidency of the EU 2005 (geraadpleegd via: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100202100434/http://www.eu2005.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1107293521089>).

beurt als voorzitter van de Raad van de EU op enkele thema's toch extra accent heeft kunnen leggen, zoals het belang van contact met derde landen in het oplossen van de migratiecrisis, het bevorderen van mensenrechten wereldwijd, het intensiveren van consulaire samenwerking van EU-lidstaten in derde landen, het verstevigen van defensiesamenwerking en het vergroten van transparantie over de onderhandelingen van handelsverdragen zodat nationale parlementariërs toegang hebben tot vertrouwelijke onderhandelingsteksten.³²

Sinds het Verdrag van Amsterdam wordt het GBVB gezamenlijk bepaald door de Europese Raad en de Raad van Ministers/Raad Buitenlandse Zaken. De Europese Raad heeft hierin de bevoegdheid om algemene principes, richtlijnen en strategieën op te zetten. Dit gebeurt op basis van unanimiteit. Daarnaast heeft de Raad van Ministers/Raad Buitenlandse Zaken de bevoegdheid Europese wetgeving te maken binnen de gestelde normen. Er kan op basis van een gekwalificeerde meerderheid wetgeving ingesteld worden over, onder andere, gezamenlijke acties, gemeenschappelijke posities en de uitvoering van gemeenschappelijke strategieën. Dit is echter alsnog ongewenst omdat een lidstaat die zich onthoudt van stemmen zich niet aan het besluit hoeft te houden zolang hij geen tegenstrijdig beleid voert. Kortom, het Europees buitenlands beleid wordt in algemene zin bepaald door de staats-, en regeringshoofden vanwege de mogelijkheid die zij hebben om strategieën, principes en richtlijnen tegen te houden.

---

³² Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, Resultaten en uitvoering van het Nederlandse EU-voorzitterschap (7 juli 2016) (referentienummer: Minbuza-2016.395462) 10-15.

De eerste case van deze scriptie is een diplomatiek-ethische kwestie die al decennia speelt, het conflict tussen Israël en Palestina. In dit conflict staan Joodse nationalisten tegenover Palestijnse nationalisten in een slepende strijd om hetzelfde grondgebied. Het is niet alleen een conflict tussen twee groepen, maar het speelt zich in feite af binnen het internationale systeem. De Verenigde Naties was al vroeg bij deze kwestie betrokken en sindsdien is het een twistpunt in de internationale diplomatieke arena.

In dit hoofdstuk wordt onderzocht welke positie de EU heeft ingenomen in dit conflict en hoe zij tot deze positie is gekomen. Er wordt aandacht besteed aan de positie van Nederland en van Groot-Brittannië in het vredesproces. Deze posities worden afgezet tegen andere belangrijke staten zoals Frankrijk en Duitsland. Daarom staat in dit hoofdstuk de vraag in hoeverre komen Britse en Nederlandse standpunten overeen ten opzichte van andere invloedrijke Europese actoren in het Europees besluitvormingsproces bij het conflict tussen Israël en Palestina centraal.

Achtergrond van het conflict

Na het vervallen van Osmaanse heerschappij over het Midden-Oosten, werden er grote gebieden onder Frans en Brits mandaat gebracht. Zo viel Palestina tussen 1917 en 1948 onder het Britse mandaat. In die periode ontstond er een sterker gevoel van Joods en Palestijns nationalisme.³³ Het Joods nationalisme, beter bekend onder de noemer zionisme, was erop gericht om een soevereine Joodse staat te stichten. Dit kreeg een impuls toen de Britse regering in 1917 in de Balfour-verklaring verklaarde dat het Britse mandaatgebied kon dienen als een thuis voor de Joodse bevolking.³⁴ Hierdoor gingen veel Joden richting het gebied. Na de Tweede Wereldoorlog werd deze toestroom significant groter. In 1947 werd door de Verenigde Naties een plan aangenomen waarin het gebied werd opgedeeld in een Israëlische en een Palestijnse staat. In dit plan zou Jeruzalem als internationale zone fungeren.³⁵ Het VN-plan werd niet door de omliggende Arabische landen geaccepteerd en zij verklaarden Israël de oorlog. De Arabische coalitie werd door Israël verslagen. Israël vergrootte daarna haar grondgebied door de Palestijnse gebieden te bezetten. Van de Palestijnse gebieden bleef alleen Gaza en de Westelijke Jordaanoever over. In 1967 brak er opnieuw oorlog uit. Ook deze oorlog werd door Israël gewonnen en had als gevolg dat Israël alle Palestijnse gebieden en de Egyptische Sinai provincie bezette. Als reactie hierop ontstond er een Palestijnse verzetsbeweging die terroristische

---

³³ W.L. Cleveland en M. Bunton, *A History of Modern Middle East* (5th edition 2013) 225.

³⁴ Cleveland en Bunton, *History of Modern Middle East*, 226.

³⁵ *Ibidem*, 244.

aanslagen ging plegen. Veel invloedrijke staten, waaronder de VS, veroordeelden de illegale bezetting door Israël en de Veiligheidsraad nam resolutie 242 unaniem aan. Hierin werd geëist dat Israël haar troepen terugtrok en de grenzen van 1967 herstelde.

Sinds 1967 heeft er een aantal conflicten plaatsgevonden. Een daarvan was de Jom Kippoeroorlog in 1973. Hierin viel een coalitie van Arabische staten, onder leiding van Egypte en gesteund door de Sovjet-Unie, Israël aan. Israël kreeg daarin steun van haar bondgenoot de VS. Deze oorlog was een van de aanleidingen van de Camp Davidakkoorden in 1978 en zorgde voor Egyptische erkenning van de staat Israël. Intussen was de Palestijnse Vrijheidsbeweging ontstaan die vanuit die omliggende landen terroristische aanslagen uitvoerde op Israëliëse doelwitten. De Camp Davidakkoorden en de Osloakkoorden (1993) moesten voor een langdurige oplossing van het conflict zorgen. Een van de uitkomsten van de Camp Davidakkoorden was dat Gaza en de Westelijke Jordaanoever een autonome autoriteit kregen met zelfbestuur. De bewoording was echter dermate vaag dat deze opzet niet tot uitvoering kwam.³⁶ Een gebrek aan zelfbestuur en incidenten door zowel de Israëliërs als de Palestijnen zorgde voor enorme onrust en leidde in 1987 tot de eerste Palestijnse opstand. In 1988 riep de president van de PLO, Yasser Arafat, de Palestijnse onafhankelijkheid uit. Dit ging alleen over Gaza en de Westelijke Jordaanoever dat nog steeds door Israël werden bezet. Verder veroordeelde Arafat elke vorm van terrorisme. Deze verklaring leidde tot de Osloakkoorden in 1993.³⁷

De basis van de Osloakkoorden was dat Israël en Palestina elkaars bestaansrecht erkennen. Een ander gevolg was het ontstaan van de Palestijnse Autoriteit. Deze kreeg officieel het gezag over bepaalde delen van Gaza en de Westelijke Jordaanoever. De onrusten keerden echter terug naar het mislukken van onderhandelingen in de Verenigde Staten in 2000. In juli 2002 werd de *Roadmap to Peace* opgezet door het kwartet van de VS, de VN, Rusland en de EU. Hierin werd door dit kwartet duidelijk een tweestatenoplossing gepropageerd. Bij dit kwartet werd de EU vertegenwoordigd door de hoge vertegenwoordiger.³⁸ De Palestijnse Autoriteit accepteerde dit voorstel. Het voorstel werd echter door de Israëliëse premier Sharon afgewezen.

Ontwikkelingen vanuit de EU

De EU-EG is sinds de Verklaring van Venetië uit 1980 uitgesproken voorstander van een tweestatenoplossing. Deze verklaring stelt dat de Palestijnse bevolking legitieme rechten heeft. In 1999 versterkte de EU met de Verklaring van Berlijn haar steun voor de oprichting van een

---

³⁶ Cleveland en Bunton, *History of Modern Middle East*, 375.

³⁷ I.J. Bickerton, *Contemporary Worlds. The Arab-Israeli Conflict: a History* (Londen 2009) 163.

³⁸ Cameron, *Introduction to European Foreign Policy*, 15.

Palestijnse staat. Hierin herhaalde de EU dat zij vasthield aan de grenzen van voor 1967. De Israëlische bezetting en de Israëlische vestigingen zag zij nog altijd als illegaal.

In 1996 werd vanuit de EU de Spaanse diplomaat Miguel Angel Moratinos aangewezen als bijzondere vertegenwoordiger van de EU naar het vredesproces in het Midden-Oosten.³⁹ Deze diplomaat had de lastige taak om de lidstaten te vertegenwoordigen met een duidelijk observerend mandaat.⁴⁰ Dit was vanzelfsprekend vanwege het feit dat elk EU-besluit op het GBVB op dit punt in haar ontwikkeling nog met unanimititeit moest worden genomen. Het aanstellen van Solana als hoge vertegenwoordiger in 1999 was hierom een belangrijke stap. Dit stroomlijnde het GBVB beleidsvormingsproces en hij zou als hoge vertegenwoordiger nauw betrokken blijven in het vredesproces.

Een conflict ontstond tussen de EU en Israël nadat een handelsverdrag uit 1995 niet voldoende specifiek was over de grenzen van Israël. De Europese Commissie rapporteerde aan Israël dat het de grenzen van 1967 erkende en dat daarom producten uit de bezette gebieden niet als Israëlische goederen werden gerekend. Israël reageerde woedend en stelde dat de EU niet het recht had de grenzen van Israël te bepalen.⁴¹

Vanaf 2005 zijn er projecten vanuit de EU gaande om de Palestijnse Autoriteit bij te staan in het ontwikkelen van een levensvatbare staat. Een van deze projecten helpt de Palestijnse Autoriteit bij het opzetten van een onafhankelijke Palestijnse politiemacht. De steun vanuit de EU werd in 2006 tijdelijk stilgelegd nadat Hamas de verkiezingen in Gaza had gewonnen. Hamas werd op dat moment nog gezien als een terroristische organisatie vanwege de aanslagen die door hen werden gepleegd op Israëlische doelwitten. Hamas erkende van Israël het bestaansrecht niet en voldeed daarom niet aan de Europese eisen voor steun.

Tijdens onderhandelingen tussen de EU en Israël in 2007 over uitbreiding van economische samenwerking maakte de Luxemburgse regering bezwaar. Zij stelde dat samenwerking met Israël niet los kon worden gezien van het vredesproces. Dit heeft ertoe geleid dat de EU een grotere betrokkenheid bij het vredesproces bedong als voorwaarde voor nauwere samenwerking. Nogmaals werd hierbij aangegeven dat de EU alleen een oplossing ziet met twee vreedzame en soevereine staten.⁴² Doordat er eind 2008 een nieuw conflict in Gaza uitbrak, werden de plannen voor verdere samenwerking tijdelijk opgeschort.⁴³

---

³⁹ C. Musu, 'European Foreign Policy. A Collective Policy or a Policy of "Converging Parallels"?', *European Foreign Affairs Review* 8 (2003) 35-49, aldaar 46.

⁴⁰ S. Pardo en J. Peters, *Israel and the European Union. A Documentary History* (Plymouth 2012) 216.

⁴¹ Pardo en Peters, *Israel and the European Union*, 189-190.

⁴² Pardo en Peters, *Israel and the European Union*, 322.

⁴³ *Ibidem*, 323.

De bevoegdheid van de hoge vertegenwoordiger om vergaderingen te beleggen werd een week na het Verdrag van Lissabon gebruikt om het conflict te bespreken. Hierin werd overeengekomen dat de EU meer druk ging uitoefenen op het vredesproces met als doel om binnen bepaalde tijd een tweestatenoplossing te realiseren.

Positie van Nederland

Voor Nederland is het vredesproces in het Midden-Oosten een belangrijk thema op het gebied van buitenlandse zaken. Dat blijkt onder meer uit het regeerakkoord CDA-PvdA-CU uit 2007 en VVD-PvdA uit 2012 waarin speciaal aandacht werd geschonken aan dit conflict. Het doel van deze regeringen was om bij te dragen aan vrede en veiligheid in het Midden-Oosten en hiervoor moesten de goede banden met zowel Israël als de Palestijnse Autoriteit worden aangehouden.⁴⁴ Het VVD-CDA minderheidskabinet uit 2010 verklaarde ook voorstander te zijn van de tweestatenoplossing, maar uit het regeerakkoord blijkt wel dat dit kabinet meer pro-Israël was dan de kabinetten uit 2007 en 2012. Dit was echter een nuanceverschil aangezien in het regeerakkoord duidelijk is aangegeven dat de grenzen van 1967 het uitgangspunt waren.⁴⁵ De minister van Buitenlands Zaken, Frans Timmermans, stelde in 2012 dat Nederland en de EU een aantal parameters handhaven, namelijk dat de grenzen van 1967 het uitgangspunt waren behalve als beide partijen anders overeenkomen, dat er veiligheidsgaranties komen die recht doen aan de veiligheidsbehoeften van beide partijen, dat er op basis van de onderhandelingen een uitkomst moet worden gevonden voor het Palestijnse vluchtelingenvraagstuk en dat een deel van de oplossing moet zijn dat Jeruzalem als hoofdstad voor beide partijen functioneert.⁴⁶

In een brief aan de Tweede Kamer van 27 november 2009 gaven de minister en staatssecretaris van Buitenlandse Zaken aan welke aandachtspunten zij wensten te benadrukken tijdens het overleg van de Raad Buitenlandse Zaken op 7 december van dat jaar. Vanuit de Nederlandse delegatie zou de nadruk op drie punten liggen, het veroordelen van de bezettingen door Israël, het bepleiten van een verbetering van de humanitaire situatie in Gaza en het behoud van interne vrede tussen de betrokken partijen om op deze wijze de dialoog gaande te houden.⁴⁷ Met dit laatste doelde minister Verhagen op spanningen die binnen de Palestijnse Autoriteit waren uitgebroken doordat Hamas in Gaza aan de macht was gekomen.

---

⁴⁴ Samen werken, samen leven, Regeerakkoord CDA/PvdA/CU (7 februari 2007) 14. Bruggen slaan, Regeerakkoord VVD-PvdA (29 oktober 2012) 14.

⁴⁵ Vrijheid en Verantwoordelijkheid, Regeerakkoord VVD-CDA (30 september 2010) 8.

⁴⁶ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, De situatie in het Midden-Oosten (12 december 2012) (referentienummer: 23432 nr.339) 2.

⁴⁷ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, Geannoteerde agenda van de Raad Algemene Zaken en de Raad Buitenlandse Zaken van 7 en 8 december 2009 (27 november 2009) (referentienummer: 21501-02, nr. 937).

Het belangrijkste is dat de Nederlandse regering op dit dossier pleitbezorger is van een meer uniform Europees beleid waarin een gemeenschappelijk beleid wordt gehandhaafd aan de hand van gedeelde posities.⁴⁸ Dit is logisch vanuit de gedachte dat Nederland op zichzelf niet veel invloed heeft in het conflict, maar vanuit een EU perspectief wel.

Positie van Groot-Brittannië

Uit het *Labour Manifesto* van 2005 blijkt dat de regering van Tony Blair en later Gordon Brown een duidelijke pro-Palestina positie innam. Hierin werd gesteld dat de Britse regering streefde naar een vredesakkoord waarin een levensvatbaar en onafhankelijk Palestina naast een veilig Israël.⁴⁹ Bij het aantreden van de coalitieregering van conservatieven en liberaaldemocraten in 2010 werd er, voor eerst in 70 jaar, een coalitieakkoord gesloten. Daarin werd benadrukt dat Groot-Brittannië invloed ging uitoefenen om een tweestatenoplossing met een levensvatbaar Palestina werkelijkheid te maken.⁵⁰ Er was dus geen beleidsverandering te merken met de voorgaande *Labour*-regering. In de uitwerking van het beleid heeft de Britse coalitieregering echter wel worstelingen gehad. Naar aanleiding van het beleid ten opzichte van het vredesproces besloot een van de ministers van Buitenlandse Zaken, Barones Sayeeda Warsi, in augustus 2014 haar ontslag aan te bieden. Ze was het oneens met de toon en het beleid van de regering ten opzichte van de crisis in Gaza.⁵¹ Cameron reageerde hierop door te stellen dat hij haar ontslag betreurde maar dat het Brits beleid consistent was. Volgens hem werd er structureel gestreefd naar een diplomatieke oplossing waarin een tweestatenoplossing wordt bereikt door middel van onderhandelingen.⁵²

Nadat de verkiezingen in 2015 uitwezen dat de Conservatieve partij een absolute meerderheid had behaald, was een regeerakkoord overbodig. In het Conservatieve Manifest werd de beleidsagenda van de regering uiteengezet. Hierin staan bijvoorbeeld punten als het Brits referendum en de daaraan voorafgaande onderhandelingen. Verder werd er geschreven over het vredesproces in het Midden-Oosten. Daarin is een kanteling te zien naar een meer pro-Israël beleid. Het manifest benadrukt dat Israël het recht heeft zichzelf te verdedigen.⁵³

---

⁴⁸ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, Palestijnse status bij de Verenigde Naties (15 november 2012) (referentienummer: DMM/MP-460/12) 2. Tweede Kamer der Staten Generaal, 'Verslag van een Algemene Overleg gehouden op 25 oktober 2012, inzake de Raad Buitenlandse Zaken' (11 december 2012) (referentienummer: 21501-02 nr. 1203) 25.

⁴⁹ The Labour Party, *Manifesto 2005. Britain forward not back* (online 2005) 87.

⁵⁰ Her Majesty's Government, *The Coalition: our programme for government* (Londen 2010) 20.

⁵¹ Ontslagbrief van Sayeeda Warsi aan David Cameron (5 augustus 2014). (geraadpleegd via: <https://www.theguardian.com/politics/picture/2014/aug/05/lady-warsi-resignation-letter>).

⁵² The Guardian, "Lady Warsi resigns over UK's 'morally indefensible' stance on Gaza" (5 augustus 2014). (geraadpleegd via: <https://www.theguardian.com/politics/2014/aug/05/lady-warsi-resigns-government-gaza-stance>).

⁵³ The Conservative Manifesto 2015, 76.

Dit verschil in beleid van een coalitieregering en een regering met absolute meerderheid toont de invloed van de liberaaldemocraten. Deze invloed heeft geleid tot een meer gebalanceerde visie op het conflict. Nadat deze coalitie was beëindigd, kenterde het beleid dus naar pro-Israël. Een beleid dat meer in lijn is met dat van de Verenigde Staten, de belangrijkste Britse bondgenoot. Hierbij speelt vanzelfsprekend ook het Britse verleden in de regio een rol. De Britten waren immers verantwoordelijk voor het beleid dat hun mandaatgebied kon dienen als een thuis voor de Joodse bevolking.

Posities van andere relevante EU-lidstaten

Frankrijk had, vanwege haar verleden als kolonisator in het Midden-Oosten, lange tijd een complexe relatie met de Arabische staten. Frankrijk voerde sinds 1967 een overduidelijk pro-Palestina beleid. Dit beleid verschoof onder de rechtse president Sarkozy (2007-2012) naar een meer pro-Israël beleid. Ondanks deze kanteling bleef het Franse beleid erop gericht om een onafhankelijk Europees beleid te voeren ten opzichte van de Verenigde Staten.⁵⁴ Dit kon doordat in Frankrijk het buitenlands beleid wordt bepaald door de president. Dit is vergelijkbaar met het Britse systeem waarin normaliter een partij de macht heeft.⁵⁵

Het Duitse beleid voor het Midden-Oosten is in grote mate beïnvloed door de Holocaust. Ondanks dat Duitsland op EU-niveau de tweestatenoplossing steunt, heeft het op bilateraal niveau altijd een betere relatie met Israël nagestreefd. Hierin kwam echter een kentering na het conflict in Gaza van 2008. Hierop volgde een meer genuanceerd Duits beleid. Over het algemeen voert Duitsland een behoorlijk terughoudend beleid op dit dossier.⁵⁶

Voor sommige Europese lidstaten begon het geduld na 2008 op te raken. Er leek geen schot te zitten in het vredesproces waardoor sommige lidstaten besloten unilateraal te handelen. Een voorbeeld hiervan is de erkenning van de staat Palestina door Zweden. Volgens minister Koenders hebben ook Groot-Brittannië, Ierland, Frankrijk en Spanje hier oren naar.⁵⁷ In deze landen en Portugal zijn niet-bindende parlementaire moties aangenomen waarin hun regeringen worden gevraagd Palestina te erkennen.⁵⁸ Verder werd in 2014 door het Europees Parlement een motie aangenomen waarin het principe van erkenning van Palestina wordt

---

⁵⁴ B. Voltolini, *Lobbying in EU Foreign Policy Making. The case of the Israeli-Palestinian conflict* (Londen 2016) 170.

⁵⁵ Voltolini, *Lobbying in EU Foreign Policy Making*, 168.

⁵⁶ Ibidem, 171.

⁵⁷ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Eerste Kamer, de Nederlandse inzet voor een EU-strategie en overzicht van bilaterale activiteiten t.a.v. MOVP (5 december 2014) (referentienummer: 2014.688060).

⁵⁸ Haaretz.com, 'Portugal's Parliament Calls for Recognition of Palestinian State' (13 december 2014) (geraadpleegd via: <http://www.haaretz.com/israel-news/1.631519>). Reuters.com, 'Italian lawmakers urge recognition of Palestinian state' (27 februari 2015) (geraadpleegd via: <http://www.reuters.com/article/us-italy-palestinians-vote-idUSKBN0LV1FY20150227>).

onderstreept.⁵⁹ Tot slot hebben vele Oost-Europese lidstaten Palestina erkend voordat zij toetraden tot de EU. Onder andere Polen, Tsjechië, Slowakije en Bulgarije behoren tot deze groep. Een tegengeluid komt uit Duitsland waar bondskanselier Angela Merkel heeft aangegeven geen voorstander te zijn van unilaterale erkenning van Palestina. Volgens Merkel zou dit het vredesproces niet bevorderen en onderhandelingen tussen de betrokken partijen juist bemoeilijken.⁶⁰

Stemming Algemene Vergadering van de Verenigde Naties over Palestijns ‘non-member observer state’

Op 29 november 2012 werd tijdens een Algemene Vergadering van de Verenigde Naties gestemd over de status van Palestina. De resolutie werd door de Algemene Vergadering aangenomen met 138 stemmen voor, negen stemmen tegen en 41 onthoudingen. Het is interessant om te kijken naar de verdeeldheid onder de EU-lidstaten bij deze resolutie. België, Frankrijk, Spanje, Italië, Zweden en Oostenrijk stemden voor de resolutie. Nederland, Groot-Brittannië, Duitsland, Polen en andere lidstaten onthielden zich van stemmen. Reden hiervoor was dat het bereiken van een tweestatenoplossing moest geschieden door middel van bilaterale of multilaterale onderhandelingen en niet door unilaterale onderhandelingen via de Verenigde Naties. België en Italië stelden dat de resolutie een stap was richting de tweestatenoplossing, maar dat het niet direct erkenning van de staat Palestina betekende. De nieuwe status was dus volgens hen niet een manier voor Palestina om druk uit te oefenen in het vredesproces. De Nederlandse delegatie stelde dat het bereid was de resolutie te steunen, maar dat zij vond dat die de onderhandelingen mogelijk onnodig compliceerde.⁶¹

Analyse

Uit deze case blijkt dat Groot-Brittannië en Nederland ten tijde van de Brexit vergelijkbaar denken over het erkennen van Palestina; beide zijn in principe voor erkenning maar wachten op het juiste moment. Ondanks dat in het Britse Lagerhuis een niet-bindende motie voor erkenning is aangenomen, heeft premier David Cameron gesteld dat nog niet verstandig te vinden. Daarnaast stellen beide staten dat officiële erkenning van Palestina het vredesproces niet zou versnellen maar juist zou bemoeilijken. Hierin komt hun standpunt overeen met Duitsland.

---

⁵⁹ European Parliament resolution of 17 December 2014 on recognition of Palestine statehood (referentienummer: 2014/2964(RSP)).

⁶⁰ Reuters.com, ‘Merkel against unilaterally recognizing Palestine as a state’ (21 november 2014) (geraadpleegd via: <http://www.reuters.com/article/us-mideast-palestinians-germany-idUSKCN0J51ZJ20141121>).

⁶¹ Verenigde Naties, 67ste Algemene Vergadering, 44ste en 45ste bijeenkomst (29 november 2012) (referentienummer: GA/11317).

Wanneer er over de gehele EU wordt gekeken zijn deze drie staten dus in de minderheid ten opzichte van Frankrijk, Italië, Spanje en Zweden.

De EU-lidstaten zijn het er unaniem over eens dat een tweestatenoplossing de enige langdurige oplossing is in het conflict.⁶² Desondanks verschillen EU-lidstaten van mening over hoe die oplossing dient te worden bereikt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de verdeeldheid bij de VN-resolutie van november 2012. Hierin is duidelijk te zien dat sommige staten voorstander zijn van erkenning van Palestina als stap in het vredesproces en andere staten die stellen dat dit juist het vredesproces bemoeilijkt. Deze verdeeldheid is ontstaan rondom de aanval van Israël op Gaza in 2008. Nadat Zweden in 2014 officieel de staat Palestina had erkend kreeg deze discussie meer aandacht in Europees verband. Volgens minister Koenders is er binnen de EU een meerderheid voor erkenning van Palestina, maar dient dit op een strategisch moment te gebeuren. Daarnaast blijft dit een nationale aangelegenheid.⁶³ Hierover is ook in Nederland verdeeldheid. Coalitiepartner PvdA heeft in 2014 een pleidooi gehouden voor erkenning van Palestina.⁶⁴

De moties die zijn aangenomen in de verschillende nationale parlementen over erkenning van Palestina tonen dat er steeds meer druk is vanuit de Europese lidstaten om spoedig een oplossing te vinden in het vredesproces. De verdeeldheid over hoe te handelen zorgt ervoor dat het bereiken van uniform Europees beleid zeer lastig is. De middelen om druk uit te oefenen vanuit de EU op beide partijen in het conflict zijn over de jaren toegenomen. Verregaande economische samenwerking en staatsvormende programma's kunnen worden gebruikt als pressiemiddel om beide partijen te overtuigen de onderhandelingen voort te zetten. Deze middelen zijn echter tot de Brexit onvoldoende gebruikt. De verdeeldheid over de te nemen maatregelen zorgt ervoor dat er helemaal niet wordt gehandeld. De EU wenst een actievare rol te spelen in het vredesproces maar hierin slaagt het nog niet.

Het uitblijven van uniform Europees handelen is voor Nederland een kwalijke zaak. Het Nederlandse beleid is erop gericht om door middel van een eensgezind Europa meer invloed in de wereld uit te oefenen. Minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans heeft gesteld veel waarde te hechten aan Europese consensus. In de realiteit wordt deze consensus dus niet gevonden.

---

⁶² Voltolini, *Lobbying in EU Foreign Policy Making*, 50.

⁶³ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Eerste Kamer, MOVV.

⁶⁴ NOS.nl, 'PvdA wekt verbazing met pleidooi voor erkenning Palestina' (18 november 2014) (geraadpleegd via: <http://nos.nl/artikel/2004489-pvda-wekt-verbazing-met-pleidooi-voor-erkenning-palestina.html>).

Conclusie

Het conflict in het Midden-Oosten is al bijna een eeuw bezig en een vreedzame oplossing is nog niet gevonden. Nadat de Britten na de Tweede Wereldoorlog hun mandaatgebied verlieten trokken meer Joden naar de regio en riepen daar de staat Israël uit. Er braken een aantal oorlogen uit die steeds door Israël werden gewonnen. Hiermee bezette Israël de Palestijnse gebieden en ondanks dat de internationale gemeenschap deze bezettingen illegaal acht werd er niet ingegrepen. Wel is sindsdien de internationale gemeenschap bij het conflict betrokken om te proberen een vreedzame oplossing te bereiken. Tegelijkertijd ontwikkelt de Europese Gemeenschap zich tot de Europese Unie en het probeert meer een stempel te drukken in de internationale betrekkingen. Met de Roadmap to Peace werd getracht een tweestatenoplossing te bewerkstelligen. Het gewenste resultaat werd echter niet bereikt.

Sinds het conflict van 2008 tussen Israël en Gaza worden de Europese lidstaten sceptischer. Waar eerst alleen heil werd gezien in diplomatieke dialoog en resultaat door onderhandelingen, worden deze lidstaten ongeduldig en zien zij geen progressie richting een vreedzame oplossing. De aanvraag van Palestina voor speciale status bij de VN werd door een aantal EU-lidstaten gesteund. Zweden besloot zelfs officieel diplomatieke erkenning te verschaffen aan de staat Palestina. Volgens de Nederlandse regering is dat een stap die het vredesproces juist moeilijker maakt. Het erkennen van Palestina door Zweden heeft ervoor gezorgd dat er bij meerdere lidstaten de wens werd uitgesproken om Palestina te erkennen. Groot-Brittannië, Duitsland en Nederland zijn hier om verschillende redenen tegenstander van.

Om te bepalen welke invloed een Brexit kan hebben voor de positie van Nederland, moet er een afweging worden gemaakt welk belang voor Nederland zwaarder weegt. Enerzijds stelt de Nederlandse regering dat alleen door onderhandelingen tussen Israël en de Palestijnse Autoriteit een langdurige oplossing mogelijk is. Anderzijds heeft de Nederlandse regering gesteld het belangrijk te vinden dat er vanuit de EU collectief beleid wordt gevoerd. Kijkende naar de case en de rol die Nederland daarin zou spelen in vergelijking met de rol die de EU kan spelen lijkt een centraal Europees beleid meer invloed te kunnen hebben en daarom voor Nederland de voorkeur te genieten. Hoewel Nederland en Groot-Brittannië dus in principe op een lijn zitten, werkt deze samenwerking contraproductief voor het alternatieve Nederlandse belang. Daarbij moet in overweging worden genomen dat keuzes over gemeenschappelijke strategieën van de Europese Unie door de Europese Raad worden genomen waar unanimiteit nog steeds de norm is. Nederland zou daar, in principe, haar vetorecht kunnen gebruiken en kan dus niet supranationaal worden gedwongen. Dit alles overwegende kan er worden geconcludeerd dat de posities van Groot-Brittannië en Nederland dus vergelijkbaar zijn, maar dat Nederland ook een alternatief belang heeft en dat zal door een Brexit niet worden belemmerd. Desalniettemin valt er door een Brexit op dit dossier een invloedrijke partner weg.

De tweede case in deze scriptie is een economische, het handelsverdrag tussen de Europese Unie en Zuid-Korea. Tot de ondertekening van het handelsverdrag met Canada in oktober 2016, was het handelsverdrag met Zuid-Korea het grootste afgeronde handelsverdrag van de EU. Het vrijhandelsverdrag trad in juli 2011 in werking. Pas in 2015 was het verdrag door alle EU-lidstaten geratificeerd. Verbonden aan het vrijhandelsverdrag werd tegelijk ook een politiek verdrag onderhandeld. Deze raamwerkovereenkomst werd op 10 mei 2010 overeengekomen tussen de Europese Commissie en Zuid-Korea.

Binnen de EU heeft de Commissie de bevoegdheid om namens de EU met derde landen te onderhandelen voor handelsverdragen. Dit wordt gedaan in overleg met de lidstaten en nadat deze lidstaten via de Europese Raad aan de Commissie de opdracht hebben gegeven te onderhandelen. Dit is omdat de Commissie uit principe het belang van de EU nastreeft en de lidstaten het nationaal belang. Ondanks de bevoegdheid van de Commissie om onafhankelijk te onderhandelen wordt het hierin bijgestaan door het Comité Handelspolitiek.⁶⁵ In dit comité geven hoge ambtenaren van de lidstaten advies aan de Commissie over de onderhandelingen over handelsverdragen.⁶⁶ De Commissie volgt vrijwel altijd het advies van het Comité Handelspolitiek omdat daarin de wensen van de lidstaten worden geuit en deze de uiteindelijke bevoegdheid hebben de handelsverdragen wel of niet te ondertekenen.⁶⁷

Er is voor gekozen om in dit hoofdstuk niet de aandacht te richten op de onderhandelingen, maar specifiek op de aandachtspunten en politieke besprekingen uit de lidstaten zelf. Hiervoor is gekozen omdat deze scriptie verhoudingen tussen EU-lidstaten onderzoekt en niet de rol van de Commissie daarin. Uit de aandachtspunten en politieke besprekingen van de EU-lidstaten kan worden afgeleid hoe zij zich positioneerden ten opzichte van dit verdrag en handelsverdragen in het algemeen. Daarom staat in dit hoofdstuk de vraag in hoeverre komen de Nederlandse en Britse standpunten ten opzichte van het handelsverdrag met Zuid-Korea overeen in vergelijking met andere EU-lidstaten centraal.

---

⁶⁵ Tot het Verdrag van Lissabon werd deze commissie de *133 Committee* genoemd. Daarna was het bekend als de *Trade Policy Committee* of de *207 Committee*.

⁶⁶ J. Harrison, *The European Union and South Korea. The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations* (Edinburg 2012) 29.

⁶⁷ S. Meunier, *Trading Voices. The European Union in International Commercial Negotiations* (Princeton 2005) 35.

Achtergrond van het handelsverdrag

Tijdens een toptoverleg tussen Zuid-Korea en de EU op 24 september 2002 in Kopenhagen werd er een start gemaakt voor het opzetten van een nieuw handelsverdrag. Hier werd gesproken over het versterken van de handelsrelatie, terugdringen van handelsbelemmeringen, het versoepelen van wederzijdse markttoegang en werd er een basis gelegd voor verdere uitbereiding van de handelsrelatie.⁶⁸

In 2006 bracht de Commissie een document uit waarin het haar visie op Europese handel uiteenzette. Hierin werd over de interne markt gesproken, maar vooral over het EU-beleid op externe handelsbetrekkingen. Een van de voornaamste punten uit dit document was dat de EU zich moest inzetten om protectionisme tegen te gaan. Hieraan wilde de Commissie koppelen dat de EU zich actief moest inzetten om haar waarden wat betreft open markten en rechtvaardig handelen over te dragen. Op deze manier kon het, volgens de Commissie, bijdragen aan het verminderen van armoede in de wereld en zo een veiligere wereld creëren.⁶⁹ Daarnaast werd hierin beschreven hoe de Commissie stond ten opzichte van vrijhandelsverdragen. De Commissie zag deze als een uitweiding op de afspraken die er waren gemaakt via de WTO. Waar de WTO was bedoeld om vrijhandel te bevorderen en daarmee restricties af te nemen, vond de Commissie dat de EU hierin op bilateraal niveau verdere stappen kon nemen.⁷⁰

De Commissie adviseerde de Europese Raad om aan hen de opdracht te geven om met Zuid-Korea te gaan onderhandelen voor een vrijhandelsverdrag. Dit werd op 23 april 2007 door de Europese Raad gedaan. De Europese Raad benadrukte specifiek dat het handelsakkoord verenigbaar moest zijn met de afspraken die waren gemaakt bij de WTO. Handelsliberalisatie moest daarom centraal staan in deze verdragen. Over de onderhandelingen werd nog specifiek gesteld dat het verdrag moest bijdragen aan een versteviging van de politieke banden en dat er moest worden gekeken naar het wegnemen van zogenaamde non-tarief belemmeringen.⁷¹ Dit zijn technische regulaties, standaarden en andere lokale gewoontes die internationale handel bemoeilijken.

Bij de inwerkingtreding in 2011 werd het verdrag door de Commissie het meest ambitieuze EU-verdrag ooit genoemd.⁷² De onderhandelingen voor het verdrag begonnen in 2007 in Seoul en na acht rondes waren de EU en Zuid-Korea tot het vrijhandelsverdrag overeengekomen. Hierin werden, in stappen, vrijwel alle importtarieven tussen beide markten

---

⁶⁸ First Republic of Korea-EU Summit (Copenhagen 24 september 2002)(referentienummer: 12334/02).

⁶⁹ Europese Commissie, 'Global Europe. competing in the world.' 6. (geraadpleegd via: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf).

⁷⁰ Europese Commissie, 'Global Europe. competing in the world.' 10.

⁷¹ Council of the European Union, 'General Affairs and External Relations (23-24 april 2007) (referentienummer: 8425/07) 35-37.

⁷² Europese Commissie, 'The EU-Korea Free Trade Agreement in practice' 1. (geraadpleegd via: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/october/tradoc_148303.pdf).

opgeheven. Verder waren er belangrijk afspraken gemaakt over het verlenen van diensten, het beschermen van intellectueel eigendom en aanbestedingen door de overheid. Daarnaast is er in het vrijhandelsverdrag veel aandacht voor het wegnemen non-tarief belemmeringen, zoals dit in 2007 was benadrukt door de Europese Raad.⁷³ Uit het verdrag blijkt ook dat beide partners er waarde aan hechtten dat duurzame doelen die in het verleden waren gesteld ook daadwerkelijk werden gehaald.⁷⁴ Tot slot bevat het verdrag een vrijwaringsclausule waarmee de mogelijkheid werd gecreëerd om de Europese industrie te beschermen als blijkt dat Zuid-Koreaanse invoer van bepaalde producten dermate stijgt dat dit schadelijk is voor vergelijkbare Europese producenten.⁷⁵ Het ondertekenen van het verdrag liep vertraging op doordat een aantal EU-lidstaten bedongen dat deze vrijwaring specifiek van toepassing werd op een enkele tarieflijn, op de productie van kleine auto's.⁷⁶

De EU hechtte er waarde aan dat gekoppeld aan dit handelsverdrag ook een raamwerkovereenkomst werd gesloten waarin politieke afspraken waren gemaakt over klimaatbescherming, het terugdringen van criminaliteit, culturele zaken, gezondheid en wetenschap. Daarnaast bevatte dit verdrag twee essentiële clausules over mensenrechten en non-proliferatie van massavernietigingswapens. Wanneer een van deze clausules door een van de partijen werd geschonden heeft de ander het recht beide verdragen nietig te verklaren.⁷⁷

Positie van Nederland

Van 2007 tot en met 2010 werd Nederland geregeerd door een centrumlinks kabinet. Naast het CDA, namen de PvdA en de ChristenUnie zitting in het kabinet Balkenende IV. Het standpunt van dit kabinet ten opzichte van handelsverdragen was duidelijk. Nederland was voorstander van handelsverdragen wanneer deze een positieve bijdrage leverden aan het ontwikkelingsniveau van beide partners. Hierdoor stond de regering open voor een asymmetrische tarief liberalisering.⁷⁸ Dat wil zeggen dat zij het mogelijk achtte dat een van beide partners meer belemmeringen weg zou halen dan de andere partij om zo de handel van dat land te kunnen

---

⁷³ Europese Commissie, 'The EU-Korea Free Trade Agreement in practice' 4.

⁷⁴ A. Ahnliid, 'The Trade Do-Gooder? Linkages in EU Free Trade Agreement Negotiations' in: V.K. Aggarwal en K. Govella (ed.), *Linking Trade and Security. Evolving Institutions and Strategies in Asia, Europe and the United States* (New York 2013) 201-221, aldaar 214. P. Vlaemminck, 'The EU-South Korea Free Trade Agreement. Implications in the First Year of Implementation' in: I. Govaere, E. Lannon, P. van Elsuwege en S. Adam (ed.), *The European Union in the World* (Leiden 2014) 477-491, aldaar 483.

⁷⁵ Brief van de minister van Economische Zaken en van Buitenlandse Zaken, Nieuwe Commissievoorstellen en initiatieven van de lidstaten van de Europese Unie (20 april 2010) (referentienummer 22112 Nr. 1011) 2.

⁷⁶ Brief van de minister van Economische Zaken, Raad Algemene Zaken en Externe Betrekkingen (27 september 2010) (referentienummer: 21501-02 Nr. 989) 2.

⁷⁷ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken en staatssecretaris van Economische Zaken, Raad Algemene Zaken en Externe Betrekkingen (5 november 2009) (referentienummer: 21501-02 Nr. 932) 3-4.

⁷⁸ Brief van de minister van Economische Zaken, Ministeriële Conferentie van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) (11 maart 2010) (referentienummer: 25074 Nr. 167) 4.

beschermen. Daarnaast was de regering van mening dat een handelsverdrag gepaard moest gaan met een politiek verdrag om zo de samenwerking op politiek en cultureel vlak te versterken. De politieke beïnvloeding moest echter niet het voornaamste doel zijn.⁷⁹ Hierin koos de regering ervoor om handelspolitiek en diplomatie aan elkaar te koppelen in plaats van handelspolitiek te gebruiken als diplomatiek middel.

De Kamerleden Van Dam (PvdA) en Van Baalen (VVD) vroegen duidelijkheid van de regering over strategische overwegingen bij het voeren van het handelsbeleid en de mogelijkheid om dit handelsbeleid in te zetten als pressiemiddel in de buitenlandse betrekkingen.⁸⁰ In de antwoordnotitie geeft de regering een helder antwoord. Handelspolitiek is een Europese competentie en daarin is de Europese Commissie de uitvoerder. Nederland heeft alleen de mogelijkheid binnen de EU te beïnvloeden. Hierin erkent de regering ook dat door de uitbreiding van de EU de stem van de EU in de wereld sterker is geworden, maar dat dit evengoed betekent dat de stem van de lidstaten binnen de EU afneemt.⁸¹

In de notitie wordt ook het verdrag met Zuid-Korea besproken. Daarover stelt de minister dat verdere politieke afspraken aan het handelsverdrag waren gekoppeld op basis van Nederlands initiatief. De regering erkende dat dit met economisch sterkere mogelijkheden mogelijk lastiger wordt, maar dat het veel waarde hecht aan een coherent en consistent EU-beleid.⁸² Wat hiermee werd aangegeven is dat de regering van mening was dat buitenlandse politiek en handel onlosmakelijk met elkaar waren verbonden. De regering zag handelspolitiek dus niet als pressiemiddel maar als onderdeel van Europees buitenlandse politiek.

Op 30 september 2011 werd het handelsverdrag met Zuid-Korea zonder stemming door de Tweede Kamer aangenomen.

Positie van Groot-Brittannië

Voor de positie van Groot-Brittannië is het interessant om de gevolgen van de verkiezingen van 2010 te bekijken. Hierin verloor de zittende Labour-regering haar meerderheid. Een nieuwe regering werd gevormd door een coalitie van de Conservatieve Partij en de Liberaaldemocraten. Deze overgang van een linkse naar een centrumrechtse regering is te zien in de overheidsdocumenten over het vrijhandelsverdrag met Zuid-Korea. Onder Labour was er voornamelijk aandacht voor de raamwerkovereenkomst waarin politieke afspraken werden

---

⁷⁹ Brief van de minister, Wereldhandelsorganisatie (WTO), 4.

⁸⁰ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken en van de staatssecretaris van Economische Zaken, Buitenlands beleid en handelspolitiek (8 juni 2009) (referentienummer: 31985 Nr.1.) 2.

⁸¹ Brief van de minister, Buitenlands beleid en handelspolitiek, 5.

⁸² Ibidem, 8-9.

gemaakt die verbonden waren aan het handelsverdrag.⁸³ De documenten van de coalitieregering waren echter vrijwel uitsluitend op handel gericht.⁸⁴

De onderhandelingen voor het verdrag werden afgerond toen de Liberaaldemocraat Ed Davey, staatssecretaris van Handel en Innovatie, vanuit de coalitieregering verantwoordelijk was voor het handelsbeleid. Een van zijn speerpunten was dat handel en investeringen de sleutel zijn achter economische groei. Over het vrijhandelsverdrag stelde hij dat Groot-Brittannië de meest aantrekkelijke EU-lidstaat was voor buitenlandse bedrijven om zich te vestigen. Hij zag daarom het vrijhandelsverdrag als een enorme kans om nog meer Koreaanse bedrijven naar Groot-Brittannië te halen.⁸⁵ Daarnaast uitte hij de verwachting dat het vrijhandelsverdrag 500 miljoen Britse pond aan investeringen in Groot-Brittannië zou opleveren. Dit is een fors deel van de verwachte 6 miljard pond die het in totaal voor de EU zou moeten opleveren.⁸⁶

Verder benadrukte de Britse minister van Buitenlandse Zaken, William Hague, na het sluiten van het verdrag, dat Groot-Brittannië de aanjager was voor dit verdrag en dat het altijd een aanjager zal zijn voor vrijhandel binnen de EU.⁸⁷ Kortom, Groot-Brittannië was een sterk voorstander van het handelsverdrag en zag zich zelfs als de voorname kracht achter het verdrag. Dit komt overeen met het imago van Groot-Brittannië als voorstander van verregaande vrijhandel.

Positie van andere relevante EU-lidstaten

Het land met de meeste bezwaren tegen het vrijhandelsverdrag was Italië. Dit was voornamelijk vanwege de wens om haar eigen auto-industrie te beschermen. Deze bezwaren werden echter niet gesteund door andere auto producerende landen als Frankrijk en Duitsland.⁸⁸ Dat de Italianen protectionistische bezwaren hadden over hun auto-industrie werd ook door Ed Davey benoemd. Die stelde dat deze bezwaren niet gegrond waren en wees erop dat het juist een

---

⁸³ House of Commons. European Scrutiny Committee, *Fourth Report of Session 2009-2010* (22 december 2009) 57-58.

⁸⁴ House of Commons. European Scrutiny Committee, *First Report of Session 2010-2011* (22 september 2010) 223-5.

⁸⁵ UK Trade Policy Minister Edward Davey on the EU-Korea FTA (12 oktober 2010) (geraadpleegd via: <https://www.youtube.com/watch?v=xYX3XRjiBrM>).

⁸⁶ UK Department for Business, Innovation and Skills, *Explanatory Memorandum on European Union Documents* (Februari 2014) (geraadpleegd via: europeanmemoranda.cabinetoffice.gov.uk/files/.../6032-14.doc).

⁸⁷ William Hague, UK companies to benefit from WU-Korea Free Trade Agreement (20 juli 2011) (geraadpleegd via: <https://www.gov.uk/government/news/uk-companies-to-benefit-from-eu-korea-free-trade-agreement>).

⁸⁸ Brookings.edu, Ho-Jin Lee, 'The EU-Korea FTA: A Boost to Economic Recovery and a Challenge to the U.S.' (12 oktober 2010) (geraadpleegd via: <https://www.brookings.edu/opinions/the-eu-korea-fta-a-boost-to-economic-recovery-and-a-challenge-to-the-u-s/>).

positieve bijdrage zou leveren aan de Italiaanse productie.⁸⁹ Deze bezwaren werden toch meegenomen in de onderhandelingen en in het verdrag kwam een clause die de auto-industrie iets kon beschermen. Er werd vastgelegd dat een eventuele overvloed van Koreaanse auto's op de Europese markt kon leiden tot het stoppen van verdere tariefverlaging of zelfs ervoor zorgen dat de tarieven weer op het oude niveau zouden herstellen. Op deze manier kon de Europese autoproduktie worden beschermd tegen oneerlijke concurrentie vanwege verschillende eisen die worden gesteld aan Europese en Koreaanse auto's.⁹⁰

Uit een notitie van de Raad Buitenlandse Zaken blijkt dat door Polen en Portugal, gesteund door andere lidstaten, een aanpassing werd aangevraagd om de Europese Raad de bevoegdheid te geven de inwerkingtreding van het verdrag uit te stellen totdat er met Zuid-Korea een akkoord was bereikt over de beschermingsclausule.⁹¹ Dit toont dat in ieder geval Portugal en Polen zich constructief opstelden ten opzichte van de Italiaanse bezwaren. Hiermee was voldoende aan de Italiaanse bezwaren tegemoetgekomen zodat ook zij voor het vrijhandelsverdrag zouden stemmen.

De Duitse positie ten opzichte van bilaterale vrijhandelsverdragen was dat ze vanuit een EU-positie prioriteit gaven aan afspraken via de WTO, maar dat handelsverdragen die verder gaan dan het afbreken van handelsbarrières door bijvoorbeeld het wegnemen van non-tarief barrières wel wenselijk is wanneer dit de WTO afspraken versterkt in plaats van in de weg staat.⁹² Verder waren er vanuit de EU-lidstaten geen openbare bezwaren ten opzichte van het vrijhandelsverdrag.

Analyse

De verwachting was dat Nederland en Groot-Brittannië hier duidelijk op een lijn zouden zitten omdat beide landen voorstander zijn van marktliberalisering en daarmee dus ook voorstander van vrijhandelsverdragen. De verwachting was dat deze twee landen daarmee een belangrijk deel van het liberale blok zouden vormen ten opzichte van een meer protectionistisch blok geleid door Frankrijk.

---

⁸⁹ UK House of Commons. Third Delegated Legislation Committee, Draft European Union (Definition of Treaties) (Republic of Korea Free Trade Agreement) Order 2011 (17 januari 2012) (geraadpleegd via: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmgeneral/deleg3/120117/120117s01.htm>).

⁹⁰ European Parliament News, 'EU-South Korea free trade accord: MEPs agree on the safeguard clause' (26-01-2011) (geraadpleegd via: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20110124IPR12357/eu-south-korea-free-trade-accord-meps-agree-on-the-safeguard-clause>).

⁹¹ Raad Buitenlandse Zaken, voorbereidingen op de Raad Buitenlandse Zaken van 10 september 2010 (Brussel, 7 september 2010) 2. (geraadpleegd via: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13100-2010-INIT/en/pdf>).

⁹² Federal Ministry of Economic Affairs and Energy, European Trade Policy (geraadpleegd via: <http://www.bmwi.de/EN/Topics/Foreign-trade/Trade-policy/european-trade-policy,did=678890.html>).

Uit de geraadpleegde stukken blijkt dat de Nederlandse en Britse inzet op vrijhandel inderdaad overeenkomen. Het verschil tussen beide landen werd duidelijk nadat in Groot-Brittannië de Labour-regering werd vervangen door een centrumrechtse coalitieregering. Waar Labour net als de Nederlandse centrumlinkse regering meer aandacht schonk aan politieke samenwerking gekoppeld aan de economische samenwerking, was de aandacht van de coalitieregering louter op de economische mogelijkheden en groei.

De Nederlandse regering gaf aan dat het een van de aanjagers was voor de raamwerkovereenkomst. Deze kwam er en daarmee heeft Nederland dus een van haar speerpunten van dit vrijhandelsverdrag kunnen verwezenlijken.

Het gebrek aan aandacht voor en toetsing van dit vrijhandelsverdrag toont de Europese consensus dat een vrijhandelsverdrag met Zuid-Korea voornamelijk een positieve bijdrage zou leveren aan de bilaterale handel. Vanwege de vertrouwelijkheid van het Comité Handelspolitiek zijn de notulen waarin de lidstaten onderhandelen over de aandachtspunten voor dit handelsverdrag niet openbaar. Daardoor heeft deze scriptie zich alleen kunnen richten op behandeling van de voortgang van de onderhandelingen in nationale parlementen en de media. De behandeling van het verdrag in het Nederlandse parlement is summier te noemen en ook elders is weinig te vinden over hoe dit proces in werking trad.

Vanuit de Europese Raad was de opdracht gegeven aan de Europese Commissie om te onderhandelen over een vrijhandelsverdrag, maar dit mocht niet in de weg staan van de gaande onderhandelingen bij de WTO. Hoewel volgens de WTO beschermingsclausules zijn toegestaan om een specifieke industrie te beschermen tegen import die de eigen industrie zou bedreigen, staat dat niet in lijn met de wens om verregaande internationale vrijhandel te faciliteren.⁹³ Hiermee heeft de EU, ondanks dat het toegestaan is, een mogelijkheid laten liggen om met dit handelsverdrag een stap verder te zetten dan via de WTO wordt bereikt. Daarnaast blijkt uit de beschermingsclausule dat de invloed van een groot Europees land als Italië sterk genoeg is om haar stempel te kunnen drukken. Het is niet duidelijk of Duitsland, die aangaf prioriteit te geven aan onderhandelingen via de WTO, tegen deze beschermingsclausule is ingegaan.

Conclusie

De Europese Commissie bracht in 2006 een document uit waarin het aangaf kansen te zien in het verder uitbreiden van de Europese handelsbetrekkingen met derde mogendheden. De EU moest zich actief gaan inzetten om protectionisme tegen te gaan en vrijhandel te bevorderen. Als gevolg hiervan gaf de Europese Raad in 2007 de opdracht aan de Commissie om in onderhandeling te treden voor een vrijhandelsverdrag tussen de Europese Unie en Zuid-Korea.

---

⁹³ WTO, Safeguard measures (geraadpleegd via: https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/safeg_e.htm).

Dit werd gezien als een uitweiding op de gaande onderhandelingen bij de WTO en waren bedoeld om deze op bilateraal niveau te versterken. Het vrijhandelsverdrag en het daaraan gekoppelde politieke raamwerkovereenkomst trad na acht onderhandelrondes in 2011 in werking. Centrale punten in de verdragen zijn het terugdringen van non-tarief barrières, het opheffen van vrijwel alle importtarieven, het verstevigen van de politieke banden en er zijn afspraken gemaakt over het verlenen van diensten, het beschermen van intellectueel eigendom en het doen van overheidsaanbestedingen.

In dit hoofdstuk is onderzocht welke posities de verschillende EU-lidstaten innamen tijdens de onderhandelingen voor het vrijhandelsverdrag. Hoewel de onderhandelingen een competentie zijn van de Europese Commissie, kunnen de lidstaten hun standpunten kenbaar maken via het Comité Handelspolitiek en zo de onderhandelingen beïnvloeden. Op die manier heeft het onderhandelingsproces vanuit de EU zowel een supranationaal als een intergouvernementeel karakter. Waar de Commissie in principe onderhandelt vanuit het belang van de EU hebben de verschillende lidstaten nationale belangen. Omdat het verdrag uiteindelijk door alle lidstaten moet worden geratificeerd, moet de Commissie een verdrag produceren dat voor elke lidstaat acceptabel is.

Uit deze case blijkt dat voor Nederland een van de belangrijkste speerpunten de raamwerkovereenkomst was waarin politieke afspraken waren gemaakt over, onder andere, duurzaamheid en wetenschap. Dat Nederland zich vooral richtte op randzaken toont dat het een voorstander was van handelsliberalisering. Immers, wanneer dit niet zo zou zijn geweest zou het zich in hebben gezet voor de bescherming van de eigen industrie, zoals dit werd gedaan door Italië. Groot-Brittannië was zelfs dermate voorstander van handelsliberalisering dat het zich meermaals uitriep als de voorname kracht achter dit handelsverdrag en dat het verwachtte er veel aan te verdienen. Groot-Brittannië gaf zelfs aan dat de Italiaanse zorgen over het beschermen van hun auto-industrie ongegrond waren en dat het ook daar juist een positieve bijdrage zou leveren.

Kortom, wanneer er wordt gekeken naar of en hoe Nederland en Groot-Brittannië op een lijn zaten met betrekking tot het EU-handelsverdrag met Zuid-Korea kan dit duidelijk bevestigend worden beantwoord. Uit deze case blijkt dat zowel Nederland als Groot-Brittannië binnen de EU de grootste voorstanders zijn van internationale handelsliberalisatie.

De laatste case in deze scriptie is een directe veiligheidskwestie voor de EU, de Georgiëcrisis van 2008. Veiligheidsbeleid is binnen de EU een van de lastigste onderwerpen. Op het gebied van veiligheidsbeleid worden er continu uitzonderingen gemaakt om de onafhankelijkheid van de lidstaten te beschermen. Zo moeten beslissingen worden gemaakt op basis van unanimiteit zodat de lidstaten niet tegen hun wil kunnen worden gebonden. Op die manier is de soevereiniteit van de lidstaten gegarandeerd. Juist daarom is dit een zeer interessant dossier om de verhoudingen binnen het EU te analyseren.

In augustus 2008 vond er een conflict plaats tussen Georgië en Rusland over de autonome regio's Abchazië en Zuid-Ossetië. Na een periode waarin de spanning in de regio opliepen besloot de Georgische regering op te treden in een poging haar gezag in de regio's te herstellen. Rusland beschouwde dit als een agressieve daad en reageerde door haar militaire overmacht daadkrachtig in te zetten. De oorlog duurde vijf dagen waarin Rusland het Georgische leger volledig overrompelde. Op 12 augustus 2008 werd door de halfjaarlijks wisselende voorzitter van de Europese Raad, op dat moment de Franse President Sarkozy, een staakt-het-vuren bemiddeld.

In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe voorafgaand, tijdens en na dit conflict het Europees buitenlands beleid werd bepaald en hoe de verschillende EU-lidstaten hierin hebben samengewerkt of overeenkomende standpunten hadden. Dat wil zeggen er wordt gezocht naar een antwoord op de vraag in hoeverre komen Britse en Nederlandse standpunten overeen ten opzichte van andere invloedrijke Europese lidstaten in het Europees besluitvormingsproces bij het conflict tussen Georgië en Rusland in 2008.

Achtergrond van het conflict

Georgië maakte tijdens de Koude Oorlog deel uit van de Sovjet-Unie. Voordat de Sovjet-Unie in december 1991 werd ontbonden had Georgië in april 1991 de onafhankelijkheid uitgeroepen en werd de Georgische republiek opgericht. Tijdens de daaropvolgende militaire coup vonden er al opstanden plaats in Abchazië en Zuid-Ossetië, waarna deze gebieden autonome regio's werden binnen de republiek.⁹⁴

In 1992 keerde de voormalige minister van Buitenlandse Zaken van de Sovjet-Unie, Edoeard Sjevardnadze, terug naar Georgië en werd voorzitter van de Militaire Raad en daarmee

---

⁹⁴ I.V. Bondyrev, Z.V. Davitashvili en V.P. Singh, *The Geography of Georgia. Problems and Perspectives* (Online 2015) 4.

de facto president.⁹⁵ Ondanks opstanden in Zuid-Ossetië werd Georgië erkend door landen als Groot-Brittannië en de Verenigde Staten en het werd opgenomen in de Verenigde Naties.⁹⁶ Conflicten over autonomie en zelfbeschikking tussen Abchazië en Georgië bleven bestaan. Zo werd het voor de inwoners van Abchazië onmogelijk gemaakt zelf paspoorten uit te vaardigen en was hun enige legitieme optie het aannemen van Georgische paspoorten. Dat werd grotendeels door de Abchaziërs geweigerd.⁹⁷

Sjevardnadze werd in 1995 officieel gekozen als president van Georgië. Tijdens zijn eerste ambtstermijn bleven de problemen in de conflictgebieden aanhouden. Internationale conferenties in Genève, Jalta en Sotsji leidden niet tot een oplossing van het conflict. Desondanks werd Sjevardnadze in 2000 herkozen als president. Zijn aanhoudende presidentschap werd, onder andere vanwege een economische crisis, steeds impopulairder en in 2003 brak de Rozenrevolutie uit. Op een geweldloze manier werd Sjevardnadze gedwongen af te treden.⁹⁸ Hierop volgend werd in 2004 de prowesterse Saakasjvili president van Georgië.

Het beleid van Saakasjvili was erop gericht om door middel van economische liberalisering een sterke economische groei te bereiken. Hiermee wilde hij het voor de autonome regio's aantrekkelijker maken om weer te onderhandelen over een vreedzame oplossing waarin zij onderdeel zouden blijven van Georgië. Hoewel dit op bepaalde plekken succes had, faalde dit in Zuid-Ossetië. Hierop volgend probeerde Saakasjvili de EU meer te betrekken in het conflict door het neer te zetten als een conflict op de grens van de EU. Dit had echter weinig direct effect.⁹⁹

Onder Sjevardnadze was het beleid al richting het westen georiënteerd, maar deze westerse oriëntatie werd onder Saakasjvili sterker. Saakasjvili benadrukte dat met de Rozenrevolutie er een radicale breuk was gemaakt met het verleden.¹⁰⁰ Dit vond ook weerklank binnen de EU en de NAVO. In de Boekarest-verklaring van de NAVO in april 2008 werd aangegeven dat de NAVO de Euro-Atlantische aspiraties van Oekraïne en Georgië steunde en dat overeen was gekomen dat deze landen in de toekomst zouden toetreden.¹⁰¹ Dit zorgde echter

---

⁹⁵ B.G. Hewitt, *Discordant Neighbours. A Reassessment of the Georgian-Abkhazian and Georgian-South Ossetian Conflicts* (Leiden 2013) 117-119.

⁹⁶ Hewitt, *Discordant Neighbours*, 119, 125.

⁹⁷ *Ibidem*, 170-171.

⁹⁸ P. Gahrton, *Georgia. Pawn in the New Political Game* (Londen 2010) 113.

⁹⁹ N. Nilsson, 'Georgia's Rose Revolution. The Break with the Past', in: S.E. Cornell en S.F. Starr, (ed.), *The Guns of August 2008. Russia's war in Georgia* (New York 2009) 85-103, aldaar 91-92.

¹⁰⁰ Nilsson, 'Georgia's Rose Revolution', 100.

¹⁰¹ Bucharest Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. (3 april 2008) (geraadpleegd via: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm).

voor een toename in spanningen tussen Georgië en Rusland.¹⁰² Het strookte immers niet met de Russische strategische interesse in de regio.¹⁰³

Rusland heeft zich vanaf de Georgische onafhankelijkheid veelal in het conflict gemengd. Zo werd er, na het aantreden van President Poetin in 2000, begonnen met het uitvaardigen van Russische paspoorten in Abchazië en Zuid-Ossetië.¹⁰⁴ Tussen 2006 en 2008 verslechterde de relatie significant. Zo werd de gas- en elektriciteitsvoorziening vanuit Rusland in grote mate verminderd en volgde er zelfs een Russisch handelsembargo.¹⁰⁵ De Russische inmenging bereikte in 2008 een hoogtepunt nadat Georgische troepen het centrale gezag in de conflictregio's probeerde te herstellen. Hiermee gaf Rusland aan dat het de westerse uitbreiding, door bijvoorbeeld uitbreiding van de NAVO niet accepteerde en beet van zich af. Na de oorlog in 2008 erkende Rusland Abchazië en Zuid-Ossetië als onafhankelijke republieken. De internationale gemeenschap, behalve Venezuela en Nicaragua, ging hier niet in mee en bleef deze gebieden erkennen als integraal onderdeel van de Georgische republiek.¹⁰⁶

Op 8 augustus 2008 trokken Georgische troepen Zuid-Ossetië binnen vanwege bombardementen die vanuit de regio plaatsvonden op Georgische doelwitten. Rusland reageerde hierop door te stellen dat dit een Georgische daad van agressie was tegen de autonome regio van Zuid-Ossetië en stuurde daarom het eigen leger de regio in. Het Russische leger zou in de daaropvolgende dagen ook verder Georgië intrekken. De overmacht en mate van paraatheid van het Russisch leger was een verrassing voor Georgië. Het werd volledig overrompeld. Zo werd bijvoorbeeld de havenstad Poti, standplaats van de Georgische marine, bezet en de hoofdstad, Tbilisi, gebombardeerd.

Het lukte president Sarkozy vier dagen later, op 12 augustus, om een staakt-het-vuren te bemiddelen. Daarmee was het gewapende conflict afgesloten. In sommige delen van Zuid-Ossetië bleven Russische troepen, naar eigen zeggen, om te voorkomen dat Georgië opnieuw deze gebieden zou binnenvallen.

Ontwikkelingen vanuit de EU

Nadat Georgië in 1993 lid werd van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten, kwam het in aanmerking voor financiële middelen uit het *Technical Aid to the Commonwealth of Independent States*-programma. Hiermee werden oude Sovjetstaten geholpen om de overgang te maken naar

---

¹⁰² Gahrton, *Georgia*, 73.

¹⁰³ Nilsson, 'Georgia's Rose Revolution', 101.

¹⁰⁴ Hewitt, *Discordant Neighbours*, 180.

¹⁰⁵ Nilsson, 'Georgia's Rose Revolution', 101.

¹⁰⁶ Bondyrev, Davitashvili en Singh, *The Geography of Georgia*, 25-26.

democratische marktgeoriënteerde staten.¹⁰⁷ Hierop volgend trad in 2006 het *European Neighbourhood Policy Action Plan* in werking. Dit was een van de stappen die de EU ondernam om een nauwere band met Georgië te creëren.

Na het uitbreken van de oorlog trad de Franse president Sarkozy, als voorzitter van de Europese Raad, op als bemiddelaar tussen Georgië en Rusland. Op 12 augustus 2008 bereikte hij een akkoord met Rusland en Georgië voor een staakt-het-vuren op basis van een zes-punten plan. Hierin werd afgesproken dat verder geweld werd gestaakt, dat de Georgische troepen zich zouden terugtrekken naar hun uitvalsbasis, dat de Russische troepen zich terugtrekken naar de lijn voor het uitbreken van de oorlog, dat er vrijelijk toegang moest zijn voor humanitaire hulp en dat beide landen de dialoog aangaan voor een langdurige oplossing.¹⁰⁸

Door het uitbreken van de oorlog werd er een spoedbijeenkomst van de Raad van Ministers ingeroepen. Deze vond plaats op 13 augustus. In deze bijeenkomst werd overeengekomen dat de EU het staakt-het-vuren steunt en dat het zich actief ging betrekken bij het conflict om het staakt-het-vuren te handhaven.¹⁰⁹

Tijdens de bijzondere bijeenkomst van de Europese Raad op 1 september werd overeengekomen dat de EU het unilateraal erkennen van Abchazië en Zuid-Ossetië door Rusland sterk veroordeelde. Het toont immers aan de soevereiniteit en territoriale integriteit van Georgië. Daarnaast werd besloten dat de EU zou bijdragen aan een monitoringsmechanisme om het staakt-het-vuren te handhaven. Verder werd Pierre Morel benoemd als bijzondere vertegenwoordiger die de taak had om te bemiddelen in de afhandeling van de crisis. Dit ging voornamelijk om het handhaven van de afspraken zoals deze waren vastgelegd in het staakt-het-vuren.¹¹⁰

Tijdens de vergadering van de Raad van Ministers op 15 september werd er besloten dat er door de EU een non-militaire Europese veiligheids- en defensiemissie werd opgezet. Deze werd ingesteld onder de noemer *European Monitoring Mission in Georgia* (EUMM Georgia). Dit programma nam als basis het zes-punten plan van 12 augustus, maar had vanuit de EU vier doelen. Ten eerste moest het voor stabiliteit zorgen. Hiervoor zou het de actuele situatie monitoren, analyseren en rapporteren om te bepalen of beide partijen zich aan het zes-punten plan hielden. Daarnaast moest het dienen om de situatie te normaliseren. Hiervoor werd in de gaten gehouden of nationale instituties weer functioneerden. Daarbij kan worden gedacht aan het effectief handhaven van de wet en het herstellen van de openbare orde. Hiertoe behoorde

---

¹⁰⁷ Hewitt, *Discordant Neighbours*, 314.

¹⁰⁸ Council of the European Union, 'Press Release Extraordinary meeting General Affairs and External Relations, Brussels 13 August 2008'. (referentienummer: 12453/08) 6-7.

¹⁰⁹ Council of the European Union, 'Press Release Extraordinary meeting'.

¹¹⁰ Council of the European Union, 'Extraordinary European Council, Presidency Conclusions (1 september 2008) (referentienummer: 12594/2/08).

ook het monitoren van de veiligheid van infrastructuur, energievoorziening en openbare voorzieningen. Tot normaliseren behoorde ook het rapporteren over de veiligheid van de ontheemde bevolkingsgroepen. Als derde punt moest deze missie bijdragen aan het opbouwen van vertrouwen, voornamelijk door het laten afnemen van spanningen. De laatste taak van EUMM Georgia was het bijdragen aan informatievoorziening aan de EU voor haar beleidsbepaling en verdere betrokkenheid.¹¹¹

Op 9 oktober gaf EUMM Georgia in een statement aan dat de Russische troepen grotendeels waren teruggetrokken uit de gebieden naast Abchazië en Zuid-Ossetië. Dit werd drie dagen later door de hoge vertegenwoordiger, Solana, bevestigd.¹¹²

Positie van Nederland

Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans stelde op 13 augustus 2008 dat de eerste prioriteit het vreedzaam afhandelen van het conflict was. Daarbij zou, volgens hem, geen ruimte zijn voor eventuele sancties of inzet van een vredesmissie.¹¹³ De woorden van minister-president Jan Peter Balkenende, tijdens een persconferentie na de ministerraad op 29 augustus voorafgaand aan de Europese Raad, waren in dezelfde lijn. Balkenende stelde dat als Rusland zich niet aan de afspraken van het zes-punten plan houdt het een blijvende smet op de relatie tussen Rusland en de EU zou zijn. Met deze bewoording ging dus geenszins een veroordeling van het Russisch handelen gepaard. De Nederlandse positie was erop gericht om de dialoog aan te gaan en beide gesprekspartners aan tafel te houden. Uit een brief van minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen aan de Tweede Kamer blijkt dat volgens de regering de EU een bemiddelende rol moest aannemen. Hierbij stelde Verhagen dat de regering het van belang achtte dat er vanuit de EU een uniforme aanpak was waar concrete maatregelen werden getroffen.¹¹⁴ Hetzelfde standpunt werd door Verhagen bepleit bij het bespreken van de civiele

---

¹¹¹ Council Joint Action of 15 September 2008 on the European Monitoring Mission in Georgia, EUMM Georgia. (referentienummer: 2008/736/CFSP).

¹¹² Council of the European Union, 'Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, confirms the withdrawal of Russian forces from the zones adjacent to South Ossetia and Abkhazia' (10 oktober 2008) (referentienummer: S332/08).

¹¹³ Trouw, 'Timmermans: oplossen conflict Georgië prioriteit EU' (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1271050/2008/08/13/Timmermans-oplossen-conflict-Georgie-prioriteit-EU.dhtml>).

¹¹⁴ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, verslag van de buitengewone bijeenkomst van de Europese Raad d.d. 1 september te Brussel (2 september 2008) (geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2010/06/02/kamerbrief-inzake-het-verslag-van-de-buitengewone-bijeenkomst-van-de-europese-raad-d-d-1-september-te-brussel>).

waarnemingsmissie EUMM Georgia. Daar gaf hij aan dat de regering grote waarde hecht aan de rol die de EU speelt in de afhandeling van het conflict.¹¹⁵

Kortom, de Nederlandse regering was voorstander van dialoog en zag daarin geen ruimte voor veroordeling van een van beide partijen. Dit is opmerkelijk aangezien het enige internationale slachtoffer van de oorlog een Nederlandse cameraman was die op 12 augustus in Georgië overleed.¹¹⁶

Positie van Groot-Brittannië

Groot-Brittannië was van mening dat er sterk moest worden opgetreden tegen Rusland en dat het gebruik van buitensporig geweld moest worden teruggedrongen. Dat blijkt uit de statements van de Britse minister van Buitenlandse Zaken, David Miliband. Zo stelde hij op 13 augustus 2008 dat Rusland moest begrijpen dat het gebruiken van buitensporig geweld serieuze politieke gevolgen had.¹¹⁷ Verder stelde hij op 19 augustus dat Groot-Brittannië solidair was met Georgië. Daarbij uitte hij duidelijke kritiek op Rusland. Miliband stelde dat machtsvertoon nooit de *rule of law* omver mag werpen en dat de Georgische soevereiniteit en territoriale integriteit altijd dienen te worden gerespecteerd.¹¹⁸ De Britse minister-president, Gordon Brown, betoogde bij de Europese Raad op 1 september dat de EU alle onderhandelingen met Rusland voor een handelsverdrag moest stilleggen en dat er mogelijk ook sancties tegen Rusland moesten worden ingesteld.¹¹⁹ Kortom, de Britten waren van mening dat er vanuit de EU een harde lijn moest worden getrokken tegen Rusland.

Positie van andere relevante EU-lidstaten

Duitsland en Frankrijk waren beide voor een louter diplomatieke oplossing en gaven de voorrang aan het afhandelen van het conflict boven het innemen van een daadkrachtige EU-positie. Zo stelde de Duitse minister Steinmeier op 13 augustus 2008 dat het te vroeg was om te

---

¹¹⁵ Tweede Kamer der Staten Generaal, 'Verslag van Algemeen Overleg. Inzet Nederlandse politie en Koninklijke Marechaussee bij internationale civiele politie-operaties 1 oktober 2008' (3 november 2008) (referentienummer: 27 476) 12.

¹¹⁶ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, onderzoeksmissie naar Georgië in verband met de tragische dood van cameraman Storimans (28 augustus 2008) (geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2010/06/02/kamerbrief-inzake-onderzoeksmissie-naar-georgie-in-verband-met-de-tragische-dood-van-cameraman-storimans>).

¹¹⁷ The Telegraph, "David Miliband: Russia must face consequences of Georgia 'aggression'" (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2550590/David-Miliband-Russia-must-face-consequences-of-Georgia-aggression.html>).

¹¹⁸ BBC News, 'Miliband in Georgia support vow' (19 augustus 2008) (geraadpleegd via: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/7571395.stm).

¹¹⁹ The Telegraph, 'Gordon Brown warns no more 'business as usual' with Russia' (1 september 2008) (geraadpleegd via: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/2662157/Gordon-Brown-warns-no-more-business-as-usual-with-Russia.html>).

spreken van verantwoordelijkheid. Het had volgens Steinmeier niet de prioriteit om een kant op te veroordelen maar dat het van belang was om naar de toekomst te kijken en een stabiliserende rol te spelen.¹²⁰ Deze lijn werd door Sarkozy voortgezet toen hij na de Europese Raad van 1 september stelde dat er al voldoende conflicten waren in de wereld en hij er niet nog een wenselijk achtte.¹²¹ Volgens hem stond de EU voor een keuze om enerzijds Koude Oorlog retoriek te gebruiken of anderzijds de dialoog te zoeken.¹²² Naast Duitsland en Frankrijk, was ook Italië voor een louter diplomatieke oplossing. De Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken, Franco Frettoni, ging echter een stap verder richting Rusland door te stellen dat Italië harde stappen tegen Rusland niet zou steunen en dat het behoud van het staakt-het-vuren centraal staat.¹²³

In het andere kamp waren de Baltische staten, Polen en Zweden voorstander van zware bekritisering van Rusland.¹²⁴ De Baltische staten waren zelfs voorstander van militair machtsvertoon ter illustratie van macht vanuit het NAVO-bondgenootschap. Dit vanwege hun verleden als onderdeel van de Sovjet-Unie en daarmee de angst dat een dergelijke invasie ook bij hen zou kunnen plaatsvinden.¹²⁵

Analyse

Uit deze case blijkt dat Nederland en Groot-Brittannië in deze veiligheidskwestie duidelijk niet op een lijn zaten. Waar de Britten de pleitbezorger voor een harde lijn waren, koos Nederland voor een middenpositie waarin het vredig afhandelen van het conflict centraal stond. Daarnaast greep de Nederlandse regering dit conflict aan om de EU neer te zetten als goed functionerende mogendheid. Een sterke optredende EU zou immers aangeven aan alle partijen dat de EU, als eenheid, een belangrijke internationale actor was geworden.

Uit de posities van de verschillende EU-lidstaten blijkt een verdeeldheid. Enerzijds waren er staten zoals Groot-Brittannië, Zweden, Polen en de Baltische staten die een harde lijn wilden innemen tegen Rusland. Dit kon door Rusland zwaar te veroordelen en economische

---

¹²⁰ NRC.nl, 'Europa verdeeld over aanpak crisis Georgië' (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://vorige.nrc.nl/article1954409.ece>).

¹²¹ The Telegraph, 'EU gives Russia a second chance despite Gordon Brown plea' (1 september 2008) (geraadpleegd via: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/2663566/EU-gives-Russia-a-second-chance-despite-Gordon-Brown-plea.html>).

¹²² The Telegraph, 'Gordon Brown warns no more 'business as usual'.

¹²³ Der Spiegel, 'EU Looks for Common Response on Russia' (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://www.spiegel.de/international/world/blame-game-eu-looks-for-common-response-on-russia-a-571858.html>).

¹²⁴ M. Bowker, 'The War in Georgia and the Western response' *Central Asian Survey* Vol. 30, No.2 (juni 2011) 197-211, aldaar 198.

¹²⁵ Der Spiegel, 'Merkel's Most Serious Foreign Policy Crisis' (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://www.spiegel.de/international/world/germany-and-the-caucasus-conflict-merkel-s-most-serious-foreign-policy-crisis-a-572726.html>).

sancties te overwegen. Deze staten gaven daarom openlijk steun aan Georgië. Anderzijds waren er staten zoals Frankrijk, Duitsland en Italië die vonden dat Rusland vooral niet moest worden geagiteerd en dat er voorzichtig moest worden gehandeld. De posities die de lidstaten innamen waren niet alleen vanwege solidariteit met Georgië, maar ook duidelijk een positiebepaling voor hoe zij de relatie van de EU met Rusland zagen. Zo valt het op dat de staten die het meest in de buurt van Rusland liggen, de meesten daarvan met een Sovjetverleden, de grootste voorstanders waren van een harde lijn tegen Rusland.

De Nederlandse regeringsverklaringen tonen dat Nederland zich in het voorzichtige kamp schaarde. Het koos ervoor eerst een diplomatieke en vredige oplossing te zoeken. Daarmee koos het er dus duidelijk niet voor om een hardere lijn in te nemen tegen Rusland of Georgië. Nederland hechtte er in deze case waarde aan dat er vanuit de EU uniform werd gehandeld en positioneerde zich daarmee tussen Groot-Brittannië en Duitsland in. Uiteindelijk zijn sancties vanuit de EU er niet gekomen en werd vanuit de EU alleen tijdelijk de onderhandelingen voor een handelsverdrag met Rusland stilgelegd. Deze werden eind 2008 hervat en de harde woorden van Groot-Brittannië werden dus niet met daden gevolgd.¹²⁶

Wanneer er wordt gekeken naar de samenwerking tussen Nederland en Groot-Brittannië is daar in deze case geen sprake van. De beide lidstaten hadden andere doelstellingen in de afhandeling van dit conflict. Opnieuw toonde Nederland hierin dat het belang hechtte aan een sterke EU en om op die manier haar stem in de wereld te vergroten. Daarbij moet worden gezegd dat, als er wordt gekeken naar het hele speelveld van lidstaten, Nederland dichterbij het standpunt van Groot-Brittannië stond dan Italië of Frankrijk. Het kon hierin dus wel een verbindende factor zijn.

In deze case zou het Britse uittreden uit de EU voor de positiebepaling van de EU dus positieve gevolgen hebben. Nederland wilde graag een gezamenlijk EU optreden en van de grote EU-lidstaten had alleen Groot-Brittannië een afwijkende mening. Duitsland, Frankrijk en Italië waren alle drie voor een meer bemiddelende rol in dit conflict.

Uit deze case blijkt ook dat, ondanks eventuele samenwerking die er plaatsvond met Groot-Brittannië, deze samenwerking het Nederlands alternatief belang van een sterkere EU in de weg stond. Als er wordt gekeken naar het Europees veiligheids- en defensiebeleid, dat een onderdeel is van het Europees buitenlands en veiligheidsbeleid waarin keuzes vrijwel altijd unaniem moeten worden genomen, is het van fundamenteel belang dat de meningen van de lidstaten grotendeels overeenkomen. Wanneer een lidstaat het er niet mee eens is kan die het hele proces tegenhouden of vertragen.

---

¹²⁶ House of Lords, European Committee, *11th report of Session 2009-2010. Government and Commission Responses Session 2008-09* (Londen 13 april 2010) 6.

Conclusie

De oorlog van 2008 tussen Georgië en Rusland was een conflict op de grens van de Europese Unie. De EU was er als onderhandelaar zelfs actief bij betrokken. Een poging om de autonome regio's Abchazië en Zuid-Ossetië onder het centrale gezag te krijgen verliep voor Georgië dramatisch vanwege de overweldigende militaire steun die deze regio's kregen van Rusland. De spanningen tussen Georgië en Rusland bestonden al langer, maar namen in 2008 significant toe nadat de NAVO had aangegeven dat het de toetreding van Georgië en Oekraïne overwoog.

Binnen vijf dagen werd het Georgische leger helemaal overrompeld en moest er een bemiddeling van de EU-voorzitter aan te pas komen om een staakt-het-vuren te beslechten. Deze bemiddeling van de EU had ook tot gevolg dat er een Europese monitoringsmissie naar Georgië werd gestuurd om zo een vredige afronding van dit conflict te garanderen.

Terwijl dit conflict gaande was waren de EU-lidstaten verdeeld over hoe te handelen. Er waren lidstaten die fel voorstander waren van een daadkrachtig Europees optreden. Dat moest inhouden dat onderhandelingen met Rusland direct werden gestaakt, Rusland sancties werd opgelegd en er werd zelfs gesproken over een Europese militaire oefening. Aan de andere kant waren er lidstaten die vonden dat de EU voorzichtig moest omgaan met Rusland en haar vooral niet moest agiteren. In het midden waren er lidstaten die vonden dat een stabiele en vreedzame oplossing prioriteit had en dat beschuldigingen of veroordelingen van latere zorg waren.

Uit deze case blijkt dat Nederland en Groot-Brittannië in dit veiligheidsdossier niet op een lijn zaten. Groot-Brittannië was een van de aanjagers van een harde aanpak tegen Rusland en werd daarin gesteund door de voormalige Sovjetstaten en Zweden. Nederland was veel voorzichtiger en benadrukte het belang van een uniforme Europese aanpak. Door middel van het Europese Veiligheids- en Defensiebeleid, het militaire aspect van het GBVB, werd de civiele monitoringsmissie EUMM Georgia opgezet. Hiermee is er vanuit de EU dus gehandeld zoals Nederland dat voor ogen had. Daar Nederland een redelijk gematigde positie innam in het debat is dat niet onlogisch.

Er kan worden geconcludeerd dat het Nederlandse en Britse standpunt in deze case niet overeen kwamen en dat er daardoor ook weinig samenwerking zal hebben plaatsgevonden ten opzichte van andere lidstaten. Nederland zat met een zeer gematigde positie centraal tussen twee uiterste posities die andere lidstaten innamen. Daarom kan er worden gesteld dat een Brexit op dit dossier voor Nederland geen positieve of negatieve invloed zou hebben gehad. Nederland gaf in deze case opnieuw aan voorkeur te hebben voor een uniform Europees beleid en dat werd ook bereikt.

CONCLUSIE

In deze scriptie is aan de hand van drie thema's onderzocht hoe Nederland en Groot-Brittannië hebben samengewerkt bij het vormen van het Europees buitenlands beleid. Nederland was vanwege haar historische verbondenheid met Groot-Brittannië een van de voorvechters van Britse toetreding tot de Europese gemeenschappen. De verwachting was daarom dat Nederland en Groot-Brittannië binnen de EU veel zouden samenwerken. Vanuit dit perspectief was het Brits referendum, waarin 52% van de stemmers aangaf de EU te willen verlaten, een klap voor de positie van Nederland binnen de EU. Om een schatting te geven of dit op het gebied van Europees buitenlands beleid daadwerkelijk zo is, is in deze scriptie onderzocht wat voor Nederland de gevolgen kunnen zijn van een Brits uittreden.

Eerst is er uiteengezet hoe het Europees buitenlands beleid zich heeft ontwikkeld. Daaruit is gebleken dat het maken van Europees buitenlands beleid een zeer complex proces is. Desalniettemin, wordt er geprobeerd dit proces te stroomlijnen en zichtbaarder te maken. Een belangrijke stap hierin was het instellen van een hoge vertegenwoordiger in 1999 en het verstevigen van deze rol als echte vertegenwoordiger van de EU in 2009. Deze hoge vertegenwoordiger functioneert in feite als de minister van Buitenlandse Zaken van de EU en heeft hier een aantal instrumenten voor. Zo heeft de hoge vertegenwoordiger sinds 2009 de mogelijkheid een vergadering te beleggen en treed daarbij op als voorzitter. Dat betekent dat vergaderingen niet langer door de lidstaten worden bepaald maar door de EU. Verder wordt de hoge vertegenwoordiger sinds 2009 bijgestaan door de EEAS. Hierdoor wordt de EU in derde landen vertegenwoordigd en verstevigt de EU haar positie als internationale actor.

Sinds 1999 werkt het GBVB als volgt. De Europese Raad bepaalt de algemene principes, richtlijnen en strategieën. Binnen de Europese Raad is intergouvernementaliteit de norm en daarom moeten bij het bepalen van deze principes, richtlijnen en strategieën alle lidstaten voor zijn. Binnen de lijnen die door de Europese Raad worden geschetst bepaalt de Raad Buitenlandse Zaken welk beleid er wordt uitgezet en hoe daaraan invulling wordt gegeven. Dat kan bijvoorbeeld door het opzetten van gezamenlijke acties of gemeenschappelijke posities. Hier worden beslissingen gemaakt op basis van een gekwalificeerde meerderheid, waarin lidstaten zich van stemming kunnen onthouden zonder het beleid tegen te gaan. Kortom, de grote lijnen van het GBVB worden door de staats- en regeringshoofden gemaakt en de invulling daarvan door de Raad Buitenlandse Zaken.

In de eerste casestudie is onderzocht of en hoe Britse en Nederlandse standpunten overeenkomen ten opzichte van andere invloedrijke EU-lidstaten bij het vredesproces in het Midden-Oosten. De EU is sinds 1980 uitgesproken voorstander van een tweestatenoplossing en speelt een rol in het bemiddelingsproces. Wat de kwestie zeer complex maakt is dat zowel Israël

als Palestina zich schuldig maken aan onacceptabele daden. Enerzijds vestigen veel Israëliërs zich in Palestijns gebied waardoor een langdurige oplossing steeds lastiger wordt. Anderzijds plegen Palestijnen regelmatig aanslagen op Israëliëse doelen omdat zij de Israëliërs zien als bezetters.

Het is duidelijk dat de EU hierover behoorlijk verdeeld is. Er zijn lidstaten die Palestina in het verleden al als staat hebben erkend, er zijn lidstaten die stellen voorstander te zijn van het erkennen van Palestina en er is een lidstaat dat recentelijk unilateraal en onafhankelijk van de EU ervoor heeft gekozen om Palestina als staat te erkennen. Uit het dossier blijkt dat Nederland en Groot-Brittannië hierin vergelijkbare standpunten hebben. Beide zijn voor het erkennen van Palestina als staat, maar willen dit doen op een manier dat het bijdraagt aan de dialoog tussen de twee partijen. Zij hebben de angst dat het simpelweg erkennen van Palestina niet bijdraagt maar juist belemmerend werkt in het vredesproces. In dit standpunt worden zij gesteund door Duitsland. Verder blijkt dat Frankrijk, Italië en Spanje voorstander zijn van een sterker pro-Palestina beleid. Een Brits uittreden zou op dit dossier dus de positie van Nederland verzwakken.

In de tweede case is onderzocht hoe de standpunten van Nederland en Groot-Brittannië overeenkwamen ten opzichte van het handelsverdrag met Zuid-Korea uit 2009. Allereerst is het belangrijk om te benoemen dat de onderhandelingen voor handelsverdragen worden gedaan door de Europese Commissie. De Commissie wordt hierin bijgestaan door het Comité Handelspolitiek waarin alle lidstaten zitting nemen. Het doel van het verdrag was om op bilateraal niveau stappen te zetten die voortborduren op de stappen die worden gemaakt bij de WTO. Het verdrag moest dus vooral niet belemmerend werken ten opzichte van de multilaterale onderhandelingen.

Uit verslagen van het Nederlands parlement is gebleken dat Nederland voorstander is van verdere handelsliberalisatie, maar dat het dergelijke verdragen wil gebruiken om ook diplomatieke verdragen te sluiten. Op Nederlands initiatief is daarom aan het handelsverdrag een raamwerkovereenkomst gekoppeld. Verder gaf de Nederlandse regering aan dat handelspolitiek een Europese competentie is en dat Nederland zich voornamelijk moest richten om binnen de EU beleid te beïnvloeden. In Groot-Brittannië was er voor 2010, onder de Labour-regering, voornamelijk aandacht voor de raamwerkovereenkomst. Deze aandacht verschoof volledig naar de handelsbetrekkingen nadat in 2010 een coalitieregering ontstond van Conservatieven en Liberaaldemocraten. Deze regering stelde dat zij de voornaamste aanjagers waren van dit handelsverdrag en dat zij verwachtten dat het bijzonder veel investeringen zou opleveren.

Een tegengeluid kwam uit Italië waar de angst heerste dat een vrijhandelsverdrag met Zuid-Korea negatieve gevolgen zou hebben voor de eigen auto-industrie. Naar aanleiding van dit

tegengeluid werd er een clause opgenomen die de productie van kleine auto's kan beschermen. Duitsland positioneerde zich als voorstander van een globale aanpak via de WTO en was huiverig dat bilaterale handelsverdragen de WTO onderhandelingen in de weg zouden staan. Kortom, Nederland en Groot-Brittannië zaten op dit thema duidelijk op een lijn en een Brits uittreden zou hierin dus de positie van Nederland verzwakken.

Tot slot is de Georgiëcrisis van 2008 als veiligheidskwestie behandeld. In 2008 brak er oorlog uit tussen Rusland en Georgië over twee autonome Georgische deelstaten. In zes dagen werd het Georgische leger volledig overrompeld. De voorzitter van de Europese Raad trad succesvol op als bemiddelaar tussen de twee partijen en bracht een staakt-het-vuren teweeg.

In deze case komt opnieuw een tweedeling binnen de EU naar voren. Enerzijds waren er voorstanders van een harde aanpak tegen Rusland. In dit kamp zaten de Baltische staten, Polen, Zweden en Groot-Brittannië. Aan de andere kant waren er staten voor een louter diplomatieke oplossing zoals Frankrijk, Duitsland, Italië en Nederland. De Nederlandse regering was van mening dat de EU hierin alleen een bemiddelende rol moest spelen. Het was daarmee succesvol pleitbezorger van de civiele waarnemingsmissie EUMM Georgia. Nederland en Groot-Brittannië zaten hiermee in deze specifieke veiligheidskwestie niet op een lijn.

Opvallend bij alle drie de thema's is dat Nederland structureel voorstander is van een sterk en goed functionerende EU. Het blijkt daarin bereid te zijn haar standpunt te matigen omwille van een sterker collectief. Nederland streeft er dus naar om invulling te geven aan de woorden van de Britse minister van Buitenlandse Zaken, Hague, die in 2010 stelde dat de Europese Unie haar collectieve macht moet gebruiken om als geheel meer invloed uit te oefenen in het internationale systeem. De Britten staan hier sindsdien anders in. Het Britse beleid is meer Atlantisch gericht en voert op een aantal terreinen een unilateraal beleid. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de nadrukkelijke wens van David Cameron om Groot-Brittannië uit te sluiten van het Europees proces voor de steeds nauwere unie zoals die was vastgelegd in de Verklaring van Stuttgart. Om deze redenen lijkt het zo te zijn dat een drempel voor een meer uniform beleid met het Britse uittreden wordt weggenomen. Als Nederland daadwerkelijk streeft naar een uniform Europees buitenlands beleid en het daarbij bereid is te schikken naar de democratisch haalbare gemeenschappelijke deler dan kan een Brexit voor Nederland juist positieve gevolgen hebben.

Uit de diplomatieke en economische cases blijkt dat Nederland en Groot-Brittannië vergelijkbare standpunten hebben. Een verandering van de machtsverhoudingen binnen de EU kan daar dus zeker negatieve gevolgen hebben voor Nederland. Een belangrijke partner valt immers weg. Het is dus de vraag of er vanuit Nederland meer waarde wordt gehecht aan het najagen van haar eigen standpunten of het schikken voor het collectief goed.

De Britse wens om niet langer deel te zijn van de steeds nauwere unie toont dat het zich niet wil binden aan de Europese Unie. Dit komt ook terug in een van de leidende slogans van de Brexit-campagne, 'TakeControl'. Hieruit kan worden opgemaakt dat Groot-Brittannië wil handelen vanuit het staatsbelang en dus verminderd op zoek is naar het vinden van consensus of coöperatief gedrag. Uit deze scriptie blijkt dat Nederland daarentegen structureel consensus zoekt en zelfs wil schikken naar de gemeenschappelijke deler zodat het collectief sterker wordt. Met enige nuance kan hier dus worden gesteld dat het Britse beleid meer neigt naar machtsrealisme en het Nederlandse beleid meer naar idealisme.

Kortom, het uittreden van Groot-Brittannië uit de Europese Unie zal de positie van Nederland bij het bepalen van het Europees buitenlands beleid verzwakken, maar het biedt ook een kans om een alternatief Nederlands doel te bereiken. Door de drie thema's heen is duidelijk te zien dat Nederland veel waarde hecht aan een sterke EU in de wereld. Doordat Groot-Brittannië geruime tijd een wisselend Europees beleid voert, is de Brexit juist een kans om het Europees buitenlands beleid en de positie van Nederland daarin te versterken.

Het doen van onderzoek aan de hand van drie cases heeft voor deze scriptie goed gewerkt. Hierdoor is op verschillende thema's aangetoond of Nederland en Groot-Brittannië overlappende belangen hadden in het Europees buitenlands beleid. Toegang tot de vertrouwelijke verslagen van Europese vergaderingen zou een gedetailleerder beeld kunnen scheppen van het besluitvormingsproces, maar helaas waren die bronnen voor mij niet beschikbaar. De gebruikte bronnen in deze scriptie waren redelijk vindbaar en hebben voldoende kunnen bijdragen aan de beantwoording van centrale vraag in deze scriptie. Voorafgaand aan deze scriptie was er weinig onderzoek gedaan naar samenwerking tussen Nederland en Groot-Brittannië binnen de EU en, hoewel deze scriptie daar een stap in heeft gezet, is er toch nog veel onderzoek nodig op dit gebied. Verder blijkt uit dit onderzoek dat Nederland en Duitsland vaak vergelijkbare standpunten innemen. Het is daarom te verwachten dat een Brits uittreden uit de EU ervoor zal zorgen dat Nederland en Duitsland nog verder naar elkaar toe zullen trekken bij het vormen van het Europees buitenlands beleid. Een interessant onderwerp voor verder onderzoek is daarom de manier waarop Nederland en Duitsland hebben samengewerkt en nog steeds samenwerken bij het vormen van het Europees buitenlands beleid. Daarnaast zou een onderzoek dat uitweidt op de stelling van prof. dr. Jan Rood, dat Nederland een middelgrote EU-lidstaat is, kunnen aantonen of de positie van Nederland binnen de EU relatief sterker wordt door het uittreden van Groot-Brittannië. Deze scriptie heeft zich vooral gericht op waar de mogelijkheden lagen in het verleden, maar een onderzoek naar de relatie tussen Nederland en Duitsland en de nieuwe positie van Nederland in de EU kunnen juist tonen waar de kansen liggen voor de toekomst.

LITERATUURLIJST:

- Abbenhuis, M., *An Age of Neutrals. Great Power Politics, 1815-1914* (Cambridge 2014).
- Adler-Nissen, R., *Opting out of the European Union. Diplomacy, Sovereignty and European integration* (Cambridge 2014).
- Ahnliid, A., 'The Trade Do-Gooder? Linkages in EU Free Trade Agreement Negotiations' in: V.K. Aggarwal en K. Govella (ed.), *Linking Trade and Security. Evolving Institutions and Strategies in Asia, Europe and the United States* (New York 2013) 201-221.
- Astrov, A., *The Great Power (mis)Management. The Russian-Georgian War and Its Implications for Global Political Order* (Surrey 2011).
- Bickerton, C.J., *European Union Foreign Policy. From Effectiveness to Functionality* (New York 2011).
- Bickerton, I.J., *Contemporary Worlds. The Arab-Israeli Conflict: a History* (Londen 2009).
- Bondyrev, I.V., Davitashvili, Z.V. en Singh, V.P., *The Geography of Georgia. Problems and Perspectives* (Online 2015).
- Bowker, M., 'The War in Georgia and the Western response' *Central Asian Survey* Vol. 30, No.2 (juni 2011) 197-211.
- Bruin, E. de, *Elastisch Europa. De integratie van Europa en de Nederlandse politiek, 1947-1968* (Amsterdam 2014).
- Cameron, F., *An Introduction to European Foreign Policy* (Londen 2007).
- Cardwell, P.J. (ed.), *EU External Relations Law and Policy in the Post-Lisbon Era* (Den Haag 2012).
- Cleveland, W.L. en Bunton, M., *A History of Modern Middle East* (5th edition 2013).
- Cooper W.H., (ed.), *The EU-South Korea Free Trade Agreement and Its Implications for the United States* (2011).
- Cornell, S.E. en Starr, S.F. (ed.), *The Guns of August 2008. Russia's war in Georgia* (New York 2009).
- Elgström, O., Bjurulf, B., Johansson, J. en Sannerstedt, A., 'Coalitions in European Union Negotiations' *Scandinavian Political Studies, Vol 24 – No. 2* (2001) 111-128.
- Francis, C., *Conflict Resolution and Status. The Case of Georgia and Abkhazia (1989-2008)* (Brussel 2011).
- Gahrton, P., *Georgia. Pawn in the New Great Game* (Londen 2010).
- Gstöhl, S. en Mahncke, D., *European Union Diplomacy. Coherence, Unity and Effectiveness* (New York 2012).
- Harrison, J., *The European Union and South Korea. The Legal Framework for Strengthening Trade, Economic and Political Relations* (Edinburg 2012).

- Hellema, D., 'Internationale betrekkingen in historisch perspectief' in: J. Pekelder, R. Raben en M. Segers (ed.), *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015).
- Helwig, N., 'The High Representative of the Union: The Quest for Leadership in EU Foreign Policy' in: D. Spence en J. Bátorá (ed.), *The European External Action Service. European Diplomacy Post-Westphalia* (New York 2015) 87-104.
- Hewitt, B.G., *Discordant Neighbours. A Reassessment of the Georgian-Abkhazian and Georgian-South Ossetian Conflicts* (Leiden 2013).
- Koehler, K., 'European Foreign Policy After Lisbon. Strengthening the EU as an International Actor', *Caucasian Review of International Affairs* 4 (2010) 1, 57-72.
- Larivé, M.H.A., *Debating European Security and Defense Policy. Understanding the Complexity* (Farnham, Surrey, UK 2014).
- Ludlow, N.P., 'Too close a friend? The Netherlands and the First British Application to the EEC, 1961-1963' in: N. Ashton en D. Hellema, *Unspoken Allies. Anglo-Dutch Relations Since 1780* (Amsterdam 2001) 223-239.
- Meunier, S., *Trading Voices. The European Union in International Commercial Negotiations* (Princeton 2005).
- Musu, C., 'European Foreign Policy. A Collective Policy or a Policy of "Converging Parallels"?', *European Foreign Affairs Review* 8 (2003) 35-49.
- Nilsson, N., 'Georgia's Rose Revolution. The Break with the Past', in: S.E. Cornell en S.F. Starr, (ed.), *The Guns of August 2008. Russia's war in Georgia* (New York 2009) 85-103.
- Oganjanyan, A., *The August War in Georgia. Foreign Media Coverage* (Hamburg 2012).
- Pardo, S. en Peters, J., *Israel and the European Union. A Documentary History* (Plymouth 2012).
- Persson, A., *The EU and the Israeli-Palestinian conflict 1971-2013. In pursuit of a just peace* (Londen 2015).
- Rood, J. en Schout, A., *The Netherlands as an EU Member. Awkward or Loyal Partner?* (Den Haag 2013).
- Rood, J., 'In a League of its Own? The Netherlands as a Middle-Sized EU Member State' in: R. Steinmetz en A. Wivel, *Small States in Europe. Challenges and Opportunities* (Surrey 2010) 117-130.
- Rossi, L.S. en Casolari, F. (ed.), *The EU after Lisbon. Amending or Coping with the Existing Treaties?* (2014).
- Sas, N.C.F. van, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa 1813-1831* (Groningen 1985).

- Segers, M., *Reis naar het continent. Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam 2013).
- Smith, M.E., 'Toward a theory of EU foreign policy-making. Multi-level governance, domestic politics and national adaptation to Europe's common foreign and security policy', *Journal of European Public Policy* 11:4 (2004) 740-758.
- Spangler, E., *Understanding Israel/Palestine. Race, Nation and Human Rights in the conflict* (Rotterdam 2015).
- Tonra, B., *The Europeanisation of National Foreign Policy. Dutch, Danish and Irish Foreign Policy in the European Union* (Hampshire, UK 2001).
- Vlaemminck, P., 'The EU-South Korea Free Trade Agreement. Implications in the First Year of Implementation' in: I. Govaere, E. Lannon, P. van Elsuwege en S. Adam (ed.), *The European Union in the World* (Leiden 2014) 477-491.
- Voltolini, B., *Lobbying in EU foreign policy-making. The case of the Israeli-Palestinian conflict* (Londen 2016).
- Wessel, R.A., 'Initiative and Voting in Common Foreign and Security Policy. The New Lisbon Rules in Historical Perspective', in: H.J. Blanke en S. Mangiameli (red.), *The European Union after Lisbon. Constitutional Basis, Economic Order and External Action* (Heidelberg/New York 2010) 495-515.
- Wessels, W., *The European Council* (Londen 2016).
- White, B., *Understanding European Foreign Policy* (Hampshire, UK 2001).
- Whitman, R.G. en Wolff, S., *The European Union as a Global Conflict Manager* (New York 2012).
- Woolcock, S., Fratianni, M. en Savona P., *European Union Economic Diplomacy. The Role of the EU in External Economic Relations* (Surrey, VK 2012).

PRIMAIRE BRONNEN:

- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Eerste Kamer, De Nederlandse inzet voor een EU-strategie en overzicht van bilaterale activiteiten t.a.v. MOVP (5 december 2014) (referentienummer: 2014.688060).
- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken en van de staatssecretaris van Economische Zaken, Buitenlands beleid en handelspolitiek (8 juni 2009) (referentienummer: 31985 Nr.1.).
- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken en staatssecretaris van Economische Zaken, Raad Algemene Zaken en Externe Betrekkingen (5 november 2009) (referentienummer: 21501-02 Nr. 932).

- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, De situatie in het Midden-Oosten (12 december 2012) (referentienummer: 23432 nr.339).
- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, Geannoteerde agenda van de Raad Algemene Zaken en de Raad Buitenlandse Zaken van 7 en 8 december 2009 (27 november 2009) (referentienummer: 21501-02, nr. 937).
- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, onderzoeksmissie naar Georgië in verband met de tragische dood van cameraman Storimans (28 augustus 2008) (geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2010/06/02/kamerbrief-inzake-onderzoeksmissie-naar-georgie-in-verband-met-de-tragische-dood-van-cameraman-storimans>).
- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, Palestijnse status bij de Verenigde Naties (15 november 2012) (referentienummer: DMM/MP-460/12).
- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, Resultaten en uitvoering van het Nederlandse EU-voorzitterschap (7 juli 2016) (referentienummer: Minbuza-2016.395462) 10-15.
- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, verslag van de buitengewone bijeenkomst van de Europese Raad d.d. 1 september te Brussel (2 september 2008) (geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2010/06/02/kamerbrief-inzake-het-verslag-van-de-buitengewone-bijeenkomst-van-de-europese-raad-d-d-1-september-te-brussel>).
- Brief van de minister van Economische Zaken, Raad Algemene Zaken en Externe Betrekkingen (27 september 2010) (referentienummer: 21501-02 Nr. 989).
- Brief van de minister van Economische Zaken, Ministeriële Conferentie van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) (11 maart 2010) (referentienummer: 25074 Nr. 167).
- Brief van de minister van Economische Zaken en van Buitenlandse Zaken, Nieuwe Commissievoorstellen en initiatieven van de lidstaten van de Europese Unie (20 april 2010) (referentienummer 22112 Nr. 1011).
- Bruggen slaan, Regeerakkoord VVD-PvdA (29 oktober 2012).
- Bucharest Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. (3 april 2008) (geraadpleegd via: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm).
- Council Joint Action of 15 September 2008 on the European Monitoring Mission in Georgia, EUMM Georgia. (referentienummer: 2008/736/CFSP).
- Council of the European Union, 'Extraordinary European Council, Presidency Conclusions (1 september 2008) (referentienummer: 12594/2/08).
- Council of the European Union, 'General Affairs and External Relations (23-24 april 2007) (referentienummer: 8425/07).

- Council of the European Union, 'Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, confirms the withdrawal of Russian forces from the zones adjacent to South Ossetia and Abkhazia' (10 oktober 2008) (referentienummer: S332/08).
- Council of the European Union, 'Press Release Extraordinary meeting General Affairs and External Relations, Brussels 13 August 2008'. (referentienummer: 12453/08).
- Europese Commissie, 'Global Europe. competing in the world.'. (geraadpleegd via: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf).
- Europese Commissie, 'The EU-Korea Free Trade Agreement in practice'. (geraadpleegd via: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/october/tradoc_148303.pdf).
- European Council, 'European Council Decision of 1 December 2009 adopting its Rules of Procedure', *Official Journal of the European Union* (2 december 2009) (referentienummer: 2009/882/EU).
- European Parliament resolution of 17 December 2014 on recognition of Palestine statehood (referentienummer: 2014/2964(RSP)).
- EU2004.nl, Nederland als voorzitter (geraadpleegd via: <http://www.eu2004.nl/pt-services/nederland-als-voorzitter-van-de-eu/>).
- Federal Ministry of Economic Affairs and Energy, European Trade Policy (geraadpleegd via: <http://www.bmwi.de/EN/Topics/Foreign-trade/Trade-policy/european-trade-policy.did=678890.html>).
- First Republic of Korea-EU Summit (Copenhagen 24 september 2002)(referentienummer: 12334/02).
- Foreign & Commonwealth Office, 'About us' (geraadpleegd via: <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-office/about>).
- Her Majesty's Government, *The Coalition: our programme for government* (Londen 2010).
- House of Commons. European Scrutiny Committee, *First Report of Session 2010-2011* (22 september 2010).
- House of Commons. European Scrutiny Committee, *Fourth Report of Session 2009-2010* (22 december 2009).
- House of Commons. Third Delegated Legislation Committee, Draft European Union (Definition of Treaties) (Republic of Korea Free Trade Agreement) Order 2011 (17 januari 2012) (geraadpleegd via: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmgeneral/deleg3/120117/120117s01.htm>).
- House of Lords, European Committee, *11th report of Session 2009-2010. Government and Commission Responses Session 2008-09* (Londen 13 april 2010).

- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia Volume I (September 2009).
- Ministerie van Buitenlandse Zaken, 'Organisatie' (geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-buitenlandse-zaken/inhoud/organisatie>).
- Ontslagbrief van Sayeeda Warsi aan David Cameron (5 augustus 2014). (geraadpleegd via: <https://www.theguardian.com/politics/picture/2014/aug/05/lady-warsi-resignation-letter>.)
- Ontwerpbesluit van de staatshoofden en regeringsleiders, in het kader van de Europese Raad bijeen, over een nieuwe regeling voor het Verenigd Koninkrijk binnen de Europese Unie (2 februari 2016) (referentienummer: EU/CO 4/16).
- Raad Buitenlandse Zaken, voorbereidingen op de Raad Buitenlandse Zaken van 10 september 2010 (Brussel, 7 september 2010) (geraadpleegd via: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13100-2010-INIT/en/pdf>).
- Samen werken, samen leven, Regeerakkoord CDA/PvdA/CU (7 februari 2007).
- The Conservative Manifesto 2015.
- The Labour Party, *Manifesto 2005. Britain forward not back* (online 2005).
- The National Archives, Priorities for the UK Presidency of the EU 2005 (geraadpleegd via: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100202100434/http://www.eu2005.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1107293521089>).
- Tweede Kamer der Staten Generaal, 'Verslag van een Algemene Overleg gehouden op 25 oktober 2012, inzake de Raad Buitenlandse Zaken' (11 december 2012) (referentienummer: 21501-02 nr. 1203).
- Tweede Kamer der Staten Generaal, 'Verslag van Algemeen Overleg. Inzet Nederlandse politie en Koninklijke Marechaussee bij internationale civiele politie-operaties 1 oktober 2008' (3 november 2008) (referentienummer: 27 476).
- UK Department for Business, Innovation and Skills, *Explanatory Memorandum on European Union Documents* (Februari 2014) (geraadpleegd via: europeanmemoranda.cabinetoffice.gov.uk/files/.../6032-14.doc).
- Verdrag betreffende de Europese Unie (Maastricht 7-02-1992).
- Verdrag van Amsterdam houdende wijzigingen van het Verdrag betreffende de Europese Unie, de verdragen tot oprichting van de Europese gemeenschappen en sommige bijbehorende akten (Amsterdam 2-10-1997).
- Verdrag van Lissabon tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, (Lissabon 13-12-2007).

- Verenigde Naties, 67ste Algemene Vergadering, 44ste en 45ste bijeenkomst (29 november 2012) (referentienummer: GA/11317).
- Vrijheid en Verantwoordelijkheid, Regeerakkoord VVD-CDA (30 september 2010).
- William Hague, UK companies to benefit from WU-Korea Free Trade Agreement (20 juli 2011) (geraadpleegd via: <https://www.gov.uk/government/news/uk-companies-to-benefit-from-eu-korea-free-trade-agreement>).
- WTO.org, Safeguard measures (geraadpleegd via: https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/safeg_e.htm).

OVERIGE BRONNEN:

- BBC News, 'Miliband in Georgia support vow' (19 augustus 2008) (geraadpleegd via: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/7571395.stm).
- Brookings.edu, Ho-Jin Lee, 'The EU-Korea FTA: A Boost to Economic Recovery and a Challenge to the U.S.' (12 oktober 2010) (geraadpleegd via: <https://www.brookings.edu/opinions/the-eu-korea-fta-a-boost-to-economic-recovery-and-a-challenge-to-the-u-s/>).
- Der Spiegel, 'EU Looks for Common Response on Russia' (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://www.spiegel.de/international/world/blame-game-eu-looks-for-common-response-on-russia-a-571858.html>).
- Der Spiegel, 'Merkel's Most Serious Foreign Policy Crisis' (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://www.spiegel.de/international/world/germany-and-the-caucasus-conflict-merkel-s-most-serious-foreign-policy-crisis-a-572726.html>).
- European Parliament News, 'EU-South Korea free trade accord: MEPs agree on the safeguard clause' (26-01-2011) (geraadpleegd via: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20110124IPR12357/eu-south-korea-free-trade-accord-meps-agree-on-the-safeguard-clause>).
- Foreign Affairs Council configuration (geraadpleegd via: <http://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/configurations/fac/>).
- Haaretz.com, 'Portugal's Parliament Calls for Recognition of Palestinian State' (13 december 2014) (geraadpleegd via: <http://www.haaretz.com/israel-news/1.631519>).
- NOS.nl, 'PvdA wekt verbazing met pleidooi voor erkenning Palestina' (18 november 2014) (geraadpleegd via: <http://nos.nl/artikel/2004489-pvda-wekt-verbazing-met-pleidooi-voor-erkenning-palestina.html>).
- NRC.nl, 'Europa verdeeld over aanpak crisis Georgië' (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://vorige.nrc.nl/article1954409.ece>).

- Reuters.com, 'Italian lawmakers urge recognition of Palestinian state' (27 februari 2015) (geraadpleegd via: <http://www.reuters.com/article/us-italy-palestinians-vote-idUSKBN0LV1FY20150227>).
- Reuters.com, 'Merkel against unilaterally recognizing Palestine as a state' (21 november 2014) (geraadpleegd via: <http://www.reuters.com/article/us-mideast-palestinians-germany-idUSKCN0J51ZJ20141121>).
- The Guardian, "Lady Warsi resigns over UK's 'morally indefensible' stance on Gaza" (5 augustus 2014). (geraadpleegd via: <https://www.theguardian.com/politics/2014/aug/05/lady-warsi-resigns-government-gaza-stance>).
- The Telegraph, "David Miliband: Russia must face consequences of Georgia 'aggression'" (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2550590/David-Miliband-Russia-must-face-consequences-of-Georgia-aggression.html>).
- The Telegraph, 'EU gives Russia a second chance despite Gordon Brown plea' (1 september 2008) (geraadpleegd via: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/2663566/EU-gives-Russia-a-second-chance-despite-Gordon-Brown-plea.html>).
- The Telegraph, 'Gordon Brown warns no more 'business as usual' with Russia' (1 september 2008) (geraadpleegd via: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/2662157/Gordon-Brown-warns-no-more-business-as-usual-with-Russia.html>).
- Trouw, "Timmermans: oplossen conflict Georgië prioriteit EU" (13 augustus 2008) (geraadpleegd via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1271050/2008/08/13/Timmermans-oplossen-conflict-Georgie-prioriteit-EU.dhtml>).
- UK Trade Policy Minister Edward Davey on the EU-Korea FTA (12 oktober 2010) (geraadpleegd via: <https://www.youtube.com/watch?v=xYX3XRjiBrM>).
- W. Hague, European Affairs debate in the House of Commons on June 3 2010. (geraadpleegd via: <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-opens-the-european-affairs-debate>).